

UNIVERSITETET FOR MILJØ- OG BIOVITENSKAP

Forord

Denne oppgaven er skrevet ved Institutt for naturforvaltning på Universitetet for Miljø- og biovitenskap på Ås, våren 2013.

Temaet er rekruttering til landbruket og målet er å kartlegge hvilke faktorer som spiller inn når odelsberettigede skal ta valget om å overta eller ikke. Kommunene Meldal og Melhus ble valgt som undersøkelsesområde. Førstnevnte er valgt mest fordi jeg selv er odelsjente derfra, noe som gjør det ekstra interessant for meg. Mens valget av Melhus kommune var mer tilfeldig.

Jeg vil takke min veileder på INA, Sjur Baardsen, for tips og gode tilbakemeldinger underveis i arbeidet med oppgaven. I tillegg vil jeg takke alle mine informanter i Meldal og Melhus for at de ville dele sine tanker og synspunkter med meg.

Universitetet for miljø- og biovitenskap

Ås, mai 2013

Marit Storås

Sammendrag

Landbruk over hele landet er et overordnet mål i norsk landbruks- og matpolitikk og dette skal bidra til at landbrukets rolle i distriktene videreføres og videreutvikles. Men færre og større driftsenheter, ny teknologi og relativt lave inntektsmuligheter gjør at rekrutteringen til landbruket er en utfordring. Målet med denne oppgaven har vært å undersøke hvilke faktorer som påvirker de odelsberettigede i Meldal- og Melhus kommuner i Sør-Trøndelag til å overta gården eller ikke.

For å prøve å finne svar på dette har jeg intervjuet ti første-odelsberettigede om deres tanker rundt overtakelse av familiegården. Jeg har først og fremst konsentrert meg om de økonomiske faktorene som gårdens størrelse og inntektsmuligheter, lokalsamfunn og lovverk og de sosiale faktorene som oppvekst, familie, alder og kjønn.

Datamaterialet gir uttrykk for at både de økonomiske- og de sosiale faktorene påvirker de odelsberettigede. De økonomiske faktorene så imidlertid ut til å være minst viktige for mine informanter og ikke avgjørende for om de ville overta eller ikke. Gårdens inntekspotensial så ut til å ha liten eller ingen betydning, mens lokalsamfunnets rammevilkår ble ansett som viktigere. Dette skyldes trolig at de fleste henter store deler av inntekten utenfor bruket, og de er dermed avhengig av å ha et godt fungerende arbeidsmarked tilgjengelig. Av de sosiale faktorene var foreldrenes holdninger og partners interesse kanskje de som i størst grad var utslagsgivende for om man ville overta eller ikke. Sju av mine ti informanter hadde eller var i ferd med å overta hjemgården etter sine foreldre. Mitt inntrykk var at ingen av dem hadde overtatt fordi de følte det som deres plikt, men at de hadde valgt bondeyrket på grunn av en genuin interesse for yrket i seg selv. Livsstilen, friheten og fleksibiliteten ved bondeyrket ble trukket frem som særlig positive faktorer.

Abstract

Agriculture across the country is a primary goal in Norwegian agriculture and food policy. The intention is to contribute to that agriculture and its central position in rural areas will be continued and further developed. But fewer and larger farms, new technology and relatively low income make recruitment to agriculture a challenge. The aim of this study was to investigate factors that influence the heir entitled in Meldal and Melhus municipality in Sør-Trøndelag to take over the farm or not.

To answer this question, I interviewed ten 1st heir entitled about their thoughts on taking over the family farm. I have primarily concentrated on the economic factors like farm size and income opportunities, communities, and law and social factors, such as childhood, family, age and gender.

The data collected reflects that both the economic and the social factors are affecting the legitimate heir. The economic factors appear however to be less important for my interviewees and does not determine whether they would take over the farm or not. The farm's revenue potential seems to have little or no effect, while local regulatory framework was considered important. This is probably so because most people obtain much of their income outside the farm, and they are thus dependent on having a well working labour market available. Among the social factors were parental attitudes and partner's interest most decisive for whether one would take over or not. Seven of my ten informants had or were about to take over the family farm after his or hers parents. My impression was that none of them took over because they felt it as their duty, but they had chosen to become a farmer because of a genuine interest in the profession itself. Lifestyle, freedom and flexibility at farmer's profession were highlighted as particularly positive factors.

Innhold

1 Innledning	6
1.2 Hovedproblemstilling.....	7
2 Undersøkellesområde	9
2.1 Landbruket i Meldal	9
2.2 Landbruket i Melhus	9
3 Teori og tidligere forskning.....	10
3.1 Hovedmodell	10
3.2 Økonomiske faktorer	11
3.2.1 Egenskaper ved gården	11
3.2.2 Lokalsamfunnets rammevilkår	13
3.2.3 Lovverket	14
3.3 Sosiale faktorer	16
3.3.1 Oppvekst	16
3.3.2 Familie	16
3.3.3 Alder	18
3.3.4 Kjønn.....	18
4 Metode	20
4.1 Valg av metode	20
4.2 Det kvalitative intervjuet.....	20
4.3 Utvalg.....	21
4.3.1 Presentasjon av informantene	22
4.4 Intervjuguiden	25

4.5 Gjennomføring av intervju	25
4.6 Vurdering av dataenes kvalitet	26
5 Resultat og analyse	27
5.1 Økonomiske faktorer	27
5.1.2 Egenskaper ved gården	27
5.1.3 Lokalsamfunnets rammevilkår	29
5.2 Sosiale faktorer	33
5.2.1 Oppvekst	33
5.2.2 Familie	36
5.2.3 Alder	41
5.2.4 Kjønn	42
6 Konklusjon	43

Figurer

Figur 1 Hovedmodell	10
---------------------------	----

Tabeller

Tabell 1 Sentrale kjennetegn ved utvalget	22
---	----

Vedlegg

Vedlegg 1: Intervjuguide	47
Vedlegg2: forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med masteroppgave	50
Vedlegg 3: Kart over området	52

1 Innledning

Befolkningsvekst, klimaendringer og press på naturressurser har gjort matsikkerhet og matproduksjon til et aktuelt tema både i Norge og internasjonalt. Landbruks- og matdepartementets stortingsmelding nr. 9 «Velkommen til bords» (2011-2012) har fire overordnede mål for norsk landbruks- og matpolitikk: *matsikkerhet, landbruk over hele landet, økt verdiskaping og bærekraftig landbruk*. God rekruttering, høyt kunnskapsnivå og videreutvikling av kunnskapssystemene er av avgjørende betydning for at landbruks- og matsektoren skal nå de landbrukspolitiske målene ((2011-2012)).

Temaet i denne oppgaven, rekruttering til landbruket, er én av de utfordringene norsk landbruk står overfor i fremtiden. Stadig flere gårder blir lagt ned, ofte på grunn av manglende rekruttering. I følge Statistisk sentralbyrå (SSB) hadde Norge 198 000 jordbruksbedrifter i 1959, mens tallet i 2011 var redusert til 45 500 (2013).

Teknologiutviklingen har ført til at landbrukseiendommer med begrenset areal ikke gir nok arbeid til flere familiemedlemmer, og i mange tilfeller ikke engang til en enkelt heltidsbonde. Dette har bidratt til at mange blir tvunget til å finne seg jobb utenfor bruket. Noen gjør nok dette frivillig da dagens unge ofte stiller større krav til arbeidsplass, bosted og livsstil enn tidligere, men mange blir nå tvunget til det på grunn av hardere tider i jordbruket. 80 prosent av alle gårdsbruk blir i dag overtatt av familie eller slekt, derfor er landbrukets- og bygdesamfunnets framtid avhengig av at odelsbarna ønsker å drive gården videre (Andgard et al., 2009).

Selv om det å overta et gårdsbruk er et individuelt valg, innebærer nok den juridiske retten (odelsloven) til å overta, for mange et følt ansvar i forhold til en videreføring av bruket (Uthus, 2002). Affeksjonsverdi, personlig stolthet og moralsk forpliktelse til å videreføre familiebruket, er viktige drivkrefter som ikke skal undervurderes (Barstad og Skrede, 2009). I denne oppgaven ønsker jeg å finne ut om de odelsberettigede i Meldal- og Melhus kommuner i Sør-Trøndelag opplever et slikt ansvar og kanskje plikt overfor foreldre og andre i familien om å overta gården. Mer spesifikt skal jeg også undersøke hvilke faktorer som påvirker beslutningen deres om overtakelse. For å finne ut av dette vil jeg benytte materialet som jeg har samlet inn gjennom ti kvalitative intervju, med personer som er første-odelsberettigede.

1.2 Hovedproblemstilling

Hvilke faktorer påvirker beslutningen om overtakelse blant odelsberettigede i Meldal og Melhus kommuner?

Til å belyse den overordnede problemstillingen har jeg utarbeidet 15 hypoteser:

Økonomiske faktorer

Egenskaper ved gården

1. Nye næringer på gården, for eksempel i form av reiseliv, kan være en motivasjon til å overta.
2. Gårdens økonomisk situasjon og størrelse er avgjørende for om man ønsker å overta.

Lokalsamfunnets rammevilkår

3. Gårdens geografiske beliggenhet og lokalsamfunnet rundt påvirker valget om overtakelse.
4. Bo- og driveplikten ved overdragelse på odelsløsning bidrar til at odelsberettigede kvier seg for å overta landbrukseiendom.
5. Muligheten til å ha annen jobb i nærheten av gården påvirker valget om overtakelse.

Sosiale faktorer

Oppvekst

6. Involvering i driften og deltakelse i gårdsarbeidet under oppveksten øker sannsynligheten for å ville overta odelsgården.
7. Barn med odelsrett føler en viss plikt og et ansvar for at gården drives videre i familien, slik den har blitt gjort i flere generasjoner.
8. Er man oppvokst på gården man har odelsrett til, øker det motivasjonen til å overta.

Familie

9. Foreldrenes holdninger til landbruket har stor innvirkning på odelsbarnas valg om å overta eller ikke.
10. Avgjørelsen om overtakelse påvirkes av om man har yngre søsken og deres interesser.
11. At ektefelle/samboer også er interessert i gårdsdrift gjør det lettere å overta odelsgården.
12. At ektefelle/samboer har mulighet til å få jobb i akseptabel pendleavstand øker sannsynligheten for å overta gården.
13. Et eksisterende eller planlagt kårhus på gården påvirker avgjørelsen om overtakelse.

Alder

14. Odelsberettigedes motivasjonen til å overta synker med økende alder fordi man sannsynligvis allerede er etablert med jobb, familie og bolig.

Kjønn

15. Odelsgutter opplever et større sosialt press til å overta gården enn odelsjenter.

2 Undersøkellesområde

Området som er valgt ut til undersøkelsen er kommunene Meldal og Melhus i Sør-Trøndelag fylke (se vedlegg 3). Landbruk og landbruksbasert virksomhet har hatt og har fortsatt stor betydning for sysselsetting og verdiskaping i Trøndelag. Både Nord- og Sør-Trøndelag har en større andel sysselsatt i landbruket enn gjennomsnittet på landsbasis (Rye, 2013).

Meldal kommune ble valgt først og fremst fordi jeg selv er født og oppvokst der, mens valget av Melhus kommune var mer tilfeldig. Melhus er den nest største jordbrukskommunen i Sør-Trøndelag målt i areal og ligger nærmere Trondheim. Sånn sett kan man si at Melhus er mer ei urban bygd. I 2010 hadde Meldal 11,8 prosent av befolkningen sysselsatt i jordbruket, mens Melhus hadde 5,9 prosent (Rye, 2013). Begge kommunene hadde en verdiskaping i jordbruket på mellom 35 og 69 millioner kroner i 2007 (Kjesbu et al., 2009)

2.1 Landbruket i Meldal

Meldal kommune ligger ca. 7,5 mil sør for Trondheim.

«Kommunen er en av landets sterkeste landbrukskommuner, med store bruk i norsk målestokk» (Fossum).

Landbruket er en av hovednæringene i Meldal kommune og næringa er preget av et aktivt og optimistisk produsentmiljø, der mange har valgt å satse. Særlig har det vært en markant økning innen produksjon av melk, egg og kylling de siste årene (ibid.).

Pr 10.10.2011 finnes det 113 gårdsbruk i Meldal og 31 403 daa produktivt jordbruksareal (Stokke, 2010). Pr 01.01.2011 har Meldal 3901 innbyggere (Vikan), landbruket sysselsetter ca. 204 personer direkte i sin landbruksproduksjon, det vil si ca. 11,8 prosent av befolkningen.

2.2 Landbruket i Melhus

Melhus kommune ligger ca. 2 mil sør for Trondheim og er med sin beliggenhet en attraktiv bostedskommune. Pr 01.01.2011 hadde Melhus 15 114 innbyggere (Vikan).

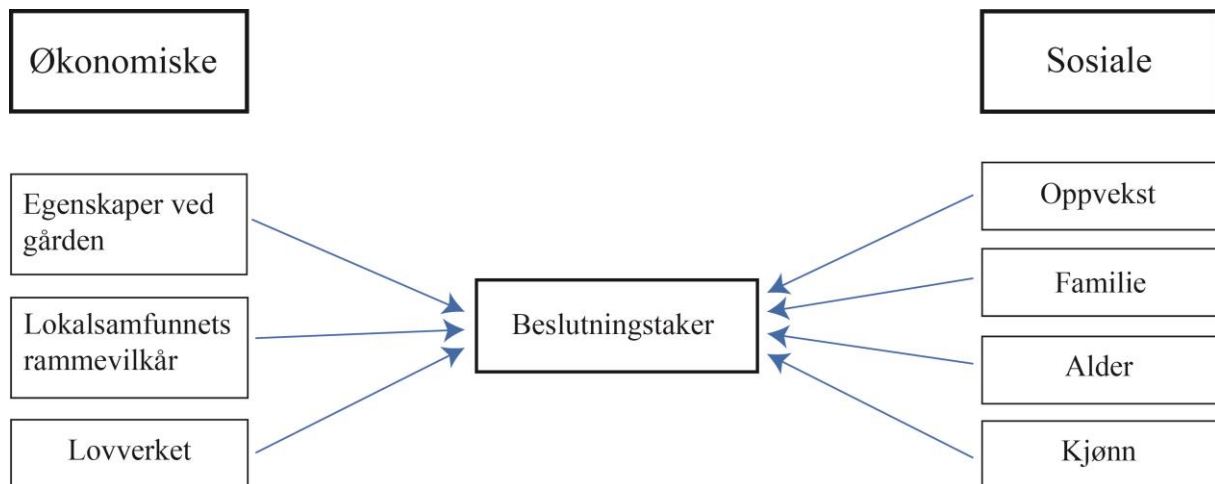
Arealmessig er Melhus er den nest største jordbrukskommunen i Sør-Trøndelag fylke med et fulldyrka jordbruksareal på ca. 70 000 da (Rye, 2013). Omtrent halvparten av dette brukes til kornproduksjon, men kommunen har også et betydelig husdyrhold. Pr 10.10.2011 er det 293 gårdsbruk i kommunen og landbruket sysselsetter ca. 300 personer direkte i sin produksjon (Stokke, 2010). Det vil si ca. 5,9 prosent av befolkningen.

3 Teori og tidligere forskning

3.1 Hovedmodell

Figur 1 nederst på siden viser hvilke faktorer som kan tenkes å påvirke den odelsberettigede når han eller hun skal ta valget om å overta gården eller ikke. Figuren ligner en modell utarbeidet av Eldby (1996), men med noen forandringer. I midten av modellen står odelsgutten eller odelsjenta som skal ta valget om overtakelse, og på hver side står de faktorene som jeg tror er de som i størst grad er med på å påvirke han/henne. Jeg skiller her mellom de økonomiske faktorene og de sosiale. Mine hypoteser går ut på at faktorer som gårdens egenskaper, lokalsamfunnets rammevilkår, lovverket, oppvekst, familie, alder og kjønn vil i større eller mindre grad påvirke den odelsberettigede i sin beslutning. Det vil selvfølgelig finnes andre faktor som kan ha en innvirkning på valget, men for å avgrense oppgaven har jeg valgt å se bort i fra disse.

Figur 1. Modell over hvilke faktorer som kan tenkes å påvirke den odelsberettigede.

3.2 Økonomiske faktorer

De forholdene av økonomisk karakter som peker seg ut som spesielt viktige er

- produksjonsretning på bruket
- hvilken landsdel bruket ligger i
- hvordan arbeidsmarkedet er på stedet (Andgard et al., 2009).

3.2.1 Egenskaper ved gården

Gårdsbrukets størrelse

Med gårdsbrukets størrelse tenker jeg først og fremst på areal- og produksjonsstørrelse.

Gårdsbrukets størrelse og økonomi vil sannsynligvis være avgjørende for rekrutteringen fra første odelsberettigede (Kvendseth, 2003). Dette bekreftes i undersøkelsen til Andgard et al., (2009) hvor 70 prosent svarte at den største utfordringen ved å skulle overta gården var å få lønnsomhet i driften.

Gårdens produksjonsapparat og om det har vært foretatt større investeringer i løpet av de senere årene vil også ha betydning for hvor attraktivt det er å overta. Dette vil trolig også gjenspeile foreldrenes forventninger til fortsatt drift ved bruket (ibid.).

Gårdsbruk hvor det ikke er foretatt investeringer har mindre sjanse til å overleve som heltidsbruk fordi gården ikke er økonomisk drivverdig (Uthus, 2002). Dermed blir det nødvendig for bonden å finne seg arbeid utenfor gårds bruket, og gården går fra å være en hovednæring til å bli en tilleggsnæring. Dette kan føre til at for «hobbybonden» får gården en ny betydning. Det blir ikke lenger det økonomiske aspektet som blir av størst betydning for overtakelse, men like mye de verdiene som livet på en gård representerer (ibid).

I undersøkelsen til Kvendseth (2003) kommer det frem at odelsberettigede fra gårder med kornproduksjon er mer positiv til overtagelse enn odelsberettigede fra gårder med melk- og husdyrproduksjon. Dette kan ha en sammenheng med at kornproduksjon lettere lar seg kombinere med annet arbeid, er mindre forpliktende og gir flere muligheter for ferie og fritid, mens melkeproduksjon og husdyrhold gjør at man blir mer bundet til gården (Madsen et al., 2008).

Inntektsnivå

Usikkerhet omkring framtidige inntekter i landbruket, kombinert med gode muligheter for avkastning på arbeid og kapital i andre sektorer, er en stor utfordring i norsk landbruk ((2011-2012)). Regjeringen vil sikre utøverne i landbruket en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper. Fra 2006 til 2010 var lønnsveksten i andre yrkesgrupper knapt 21

prosent, eller 74 900,-. I jordbruket økte inntektene med 57,5 prosent per årsverk, eller 91 000,- per årsverk (ibid.).

Likevel utgjør inntekten fra tradisjonelt landbruk en gradvis avtagende andel av landbruks husholdningenes samlede inntekter. I Norsk institutt for landbruksøkonomisk forsknings (NILF) driftsgranskinger, som undersøker enheter over et visst driftsomfang, er andelen ca. 40 prosent, mens i SSBs statistikk, som omfatter hele sektoren, utgjorde landbruksinntekten nå ca. 25 prosent i gjennomsnitt (ibid.)

Hovedavtalen for jordbruket ble vedtatt i 1950. I denne avtalen skulle Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag forhandle med staten om priser og virkemidler slik at bøndene kunne få en inntekt som var rettferdig i forhold til andre grupper.

Opptrappingsvedtaket på 70-tallet skulle øke bøndenes inntekt og den skulle jevnstilles med industriarbeiderlønn (Nykvist, 2011). Bøndenes årsinntekt fra eget arbeid og egen kapital har vært mellom 55 og 65 prosent av vanlig industriarbeiderlønn (Aanesland, 2006). Dette forteller at bøndene er villige til å være i jordbruket selv om vederlag per årsverk er vesentlig mindre enn det industriarbeidere oppnår. I følge Aanesland (2006) har bare cirka fire prosent av bøndene en næringsinntekt over 400 000,- i året. Bondefamilien kompenserer dette ved å ha andre inntektskilder. Sammenligner man den totale årsinntekten til bondefamilien med familieinntekten til «vanlige» lønsmottakere, får man et annet resultat og bilde av bøndenes inntekt sammenlignet med andre grupper i samfunnet. Bøndene jevner selv ut forskjellene ved å skaffe seg inntekter fra sideyrker.

Selv om årsverksinntekta i de fleste produksjoner i landbruket er lav, kan se ut til at dette er en kjensgjerning mange unge har akseptert (Lønning, 2000). Den relativt dårlige økonomien er en ulempe, men de som virkelig er interesserte ser også mange fordeler, som totalt sett veier tyngre. Mange sitter med nye og kreative ideer rundt bruken av ressursene på gården, og det er viktig for rekrutteringen at disse ideene blir tatt på alvor.

Samtidig viser undersøkelsen til Kvendseth (2003) at økonomiske forhold var blitt en viktigere årsak til at de ikke ønsket å overta i 2002 sammenlignet med 1996. Andelen som mente at det vil koste for mye i forhold til inntektene hadde steget fra 17 til 28 prosent. Min hypotese er at de gårdsbrukene som er av en slik økonomisk størrelse at de utgjør et vesentlig tilskudd til familiens økonomi er mer attraktive å overta.

Tilleggsnæringer på gården

Tilleggsnæringer i landbruket er definert som næringsvirksomhet utenom tradisjonelt jord- og skogbruk, med basis i ressursene på bruket (Knutsen, 2011). Motivasjonen for de fleste som starter med tilleggsnæringer er å sikre inntektsgrunnlaget på gårdsbruket ((2011-2012)).

Eksempler på tilleggsnæringer er utleie av jakt- og fiskerettigheter, leiekjøring, snøbrøyting, vedproduksjon, Inn på tunet, produksjon og salg av lokalmat, overnatting, bygdeservice, utleie av lokaler, lager etc. Gårdsbruk som gir mulighet for å kombinere tradisjonell produksjon med ulike typer bygdenæringer-, kan oppleves som mer attraktive å overta og drive videre (ibid.). Nordli (2008) fant i sin hovedoppgave at ny næringsaktivitet kan gi utøverne en mulighet til å bruke egen kompetanse, samt gjøre noe knyttet til egne interesser og engasjement. Noe som kan øke motivasjonen til å overta gården.

3.2.2 Lokalsamfunnets rammevilkår

Utviklingen i retning av en stadig mer sentralisert bosettingsstruktur vil trolig fortsette. I 2011 bodde 67 pst. av befolkningen i de mest sentrale kommunene¹. Det anslås at denne andelen vil øke til 71 pst. i 2040 ((2011-2012)).

Det lokale arbeidsmarkedet som kan eller skal gi husholdet ekstraintekter kan også være en viktig faktor når neste generasjon skal bestemme seg om de vil overta eller ikke. Mange gårdbrukere er avhengig av inntekter utenom bruket og den nye generasjonen bønder arbeider mer utenom bruket enn det som har vært vanlig tidligere (Madsen et al., 2008). Hvor gårdsbruket ligger rent geografisk har betydning for hva slags arbeidsmarked som er tilgjengelig, samtidig som hva slags produksjon som drives på bruket legger føringer for hvordan medlemmene i husholdet kan bruke de mulighetene som arbeidsmarkedet representerer (ibid). Kvendseth (2003) fant at i Nord-Norge er det generelt færre av de odelsberettigede som har bestemt seg for eller tror at de kommer til å overta. I Nord-Norge er 39 prosent sikre på å overta og 48 prosent som ikke vil overta, mens på Østlandet, unntatt Oslo og Akershus, vil 62 prosent overta og kun 25 prosent som ikke vil overta (ibid).

¹ Med sentralitet menes en kommunes geografiske beliggenhet i forhold til tettsteder av ulik størrelse. Det er fire hovednivåer for sentralitet: En kommune har sentralitet 3 når den har funksjoner som et landsdelssenter eller dens befolkningstygndepunkt ligger innenfor 75 minutters reisetid (90 minutter for Oslo) fra et landsdelssenter med personbil. Sentralitet 2 betyr at kommunen omfatter et tettsted med minst 15 000 innbyggere eller ligger innenfor 60 minutters reisetid fra et slikt tettsteds sentrum. Sentralitet 1 vil si at kommunen omfatter et tettsted med et folketall mellom 5 000 og 15 000 eller ligger innenfor 45 minutters reisetid fra et slikt tettsteds sentrum. Kommuner som ikke oppfyller noen av disse kriteriene, får sentralitet 0. Dersom en kommune oppfyller kravene til sentralitet på flere nivåer, gjelder det høyeste av disse nivåene. Kilde: BRUNBORG, H. 2009. *Sentraliseringen fortsetter* [Online]. Available: <http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/sentraliseringen-fortsetter> [Accessed 17.04.2013].

Landbruk er en stedbunden produksjon, og ulike produksjoner står overfor ulike utfordringer i ulike deler av landet. At andelen som vil overta er høyere på Østlandet enn i Nord-Norge kan ha en sammenheng med at det på Østlandet primært drives kornproduksjon. Kornproduksjon er lettere å kombinere med annet arbeid utenom gården og gir flere muligheter til ferie og fritid, mens melkeproduksjon, som er mer dominerende i Nord-Norge, er en mer tidkrevende og stedbunden produksjon.

Både Meldal og Melhus ligger sentralt i forhold til både Orkanger og Trondheim og derfor i akseptabel pendleavstand fra et godt utviklet arbeidsmarked. Det gjør det mulig for bøndene i begge kommunene å kombinere gårdsdrift med annet inntektsarbeid.

Utdannings- og yrkesvalg

De odelsberettigede står på mange måter i en særstilling når det gjelder utdannings- og yrkesvalg. De er knyttet til en gård gjennom en juridisk rettighet (odelsloven) og dermed blir handlingsvalgene deres til en viss grad styrt av denne rettigheten (Uthus, 2002). For noen innebærer arveretten til gården en uuttalt forpliktelse til å ivareta arv og tradisjoner tilknyttet gården. Man kan derfor anta at utdannings- og yrkesvalg bevisst eller ubevisst ikke bare blir tatt ut fra egen interesse, men at det følte ansvaret for å videreføre arv og tradisjoner påvirker beslutningen. Dette gjør valget blant odelsberettigede til en mer kompleks prosess og er å betrakte som en beslutning mellom flere interesseområder, noe som innebærer at utdannings- og yrkesvalg hos odelsberettigede får flere konsekvenser sammenlignet med de som ikke har odelsrett (ibid.). Den odelsberettigede kan selvsagt velge helt ut i fra egen interesse, men valget kan også bli preget av ansvaret for å overta og velge gården som utdanning og bosted. Begge interessefeltene vil trolig ha stor betydning i forhold til utdannings- og yrkesvalg. En tredje faktor som vil få betydning for valget er det lokale arbeidsmarkedet. Det å foreta et valg mellom disse interesseområdene kan føre til at levekårssituasjonen ikke blir vurdert som særlig tilfredsstillende og at muligheten til å velge en ønskelig livssituasjon blir begrenset (ibid.). Den individuelle valgfriheten i dagens samfunn fører til at dagens odelsberettigede har flere valgmuligheter enn tidligere generasjoner i landbruket (Lønning, 2000). Tidligere var utdannings- og yrkesvalg en vurdering mange ikke trengte å ta stilling til fordi gården ble drevet på heltid og dermed var en yrkestilknytning ved siden av gården ikke en nødvendig tilpasning til gårdsdriften (Uthus, 2002).

3.2.3 Lovverket

Odelsloven

Lov 28.juni 1974 nr. 58 om odelsretten og åsetesretten trådte i kraft 1.januar 1975 og erstattet den gamle odelsloven fra 1821 (Heggem, 2009). Inntil 1974 hadde guttene odelsrett foran jentene i samme søskenflokk, uavhengig av alder. Da den nye odelsloven kom i 1974 ble jenter og gutter likestilte i forhold til odelsrett. Lovendringen kan på mange måter sees som et resultat av at kvinner skulle bli mer likestilte med menn også i forhold til arverett til gård (Uthus, 2002). Endringen av odelsloven hadde en tilbakevirkende kraft på 10 år, og menn og kvinner født i 1965 eller senere fikk dermed lik arverett til gården (ibid). Odelsrett får odleren når han/hun har vært eier med full eiendomsrett i minst 10 år (Haugan og Haugan, 2000). Odelsrettens primære formål i vår tid er «å bevare den eksisterende strukturen i landbruksnæringen og sikre en viss kontinuitet gjennom en videreføring av gården i slekten» (Uthus, 2002).

Hva regnes som odelseiendom

For at en eiendom skal kunne kalles odelseiendom må eiendommen ha en viss minstestørrelse og visse egenskaper. Etter at reglene ble forandret i 2009 er det odel bare på eiendommer som har mer enn 25 dekar dyrka jord eller mer enn 500 dekar produktiv skog (Mellemstrand, 2011).

Bo- og driveplikt

En odelsberettiget som overtar odelseiendom har etter odelsloven § 27 bo- og driveplikt. Dette innebærer at erververen må bosette seg på bruket innen ett år og deretter bebo og drive eiendommen i minst ti år hvis eiendommen er overtatt ved odelsløsning. Det vil si at odelsretten er benyttet til å drive bort en annen person som allerede hadde tatt over eiendommen (Heggem, 2009). I andre tilfeller er bo- og driveplikten fem år. Eieren må oppfylle pliktene innen ett år, og dette skal bidra til at det er aktive og interesserte gårdbrukere som overtar landbrukseiendommer (Haugan og Haugan, 2000).

3.3 Sosiale faktorer

3.3.1 Oppvekst

Resultatene fra undersøkelsen til Kvendseth (2003) viser at odelsgutter jevnt over deltar mer i gårdsarbeidet i oppveksten enn odelsjentene. Dette gjaldt oppgaver som stell av husdyr, traktorkjøring, onnearbeid uten kjøring av traktor og vedlikehold av maskiner og bygninger. Den eneste oppgaven hvor jentene hadde deltatt mer enn guttene var husarbeid. At guttene deltar mer i gårdsarbeidet under oppveksten kan være en årsak til at flere odelsgutter enn odelsjenter vil overta gården (ibid.). At guttene deltar mer i arbeid knyttet til den teknologiske siden ved driften, kan resultere i at odelsjentene får mindre selvtillit når det gjelder mestring av teknologien som blir benyttet i selve gårdsdriften. Uthus (2002) mener at dette på lang sikt kan føre til at odelsjentene ikke ser sine arbeidsoppgaver som like utfordrende og interessante som de arbeidsoppgavene odelsguttene blir lært opp til. Samtidig kan manglende kunnskap om den teknologiske siden bli en barriere for odelsjentene dersom de ikke er i stand til å nyttiggjøre seg dens fordeler (ibid.).

I den samme undersøkelsen fant man videre at jo viktigere gården er for familiens framtidige inntekt, jo større andel av odelsbarna har deltatt aktivt i arbeidet med husdyr i løpet av oppveksten.

3.3.2 Familie

Et generasjonsskifte i landbruket dreier seg ikke bare om et økonomisk skifte, slik som i andre bedrifter, men også en forvaltning av arv og familiens omdømme (Madsen et al., 2008). Historisk sett har familiemedlemmene i bondesamfunnet både arbeidet og levd sammen i storfamilier. I dagens industrisamfunn er det kjernefamilien som preger landbruket, selv om storfamilien kan være mer nærliggende for familier som bor på gårdsbruk enn for familier som ikke gjør det. Dette har sammenheng med at foreldrene gjerne flytter inn i et kårhus og blir boende på gården etter at den yngre generasjon har tatt over driften. Når flere generasjoner lever sammen på gården har de gjerne et uformelt system for å utveksle hjelp. Det har vært vanlig at den eldre generasjon tar del den daglige omsorgen for barna på gården, samtidig som yngre krefter har stelt og hjulpet aldrende (sviger) foreldre og besteforeldre (Melberg, 2009).

Foreldre

Den oppdragelse, opplæring og oppmuntring man gir barna sine vil trolig være påvirket av ens holdninger og forventninger. Haugan og Haugan (2000) fant i sin hovedoppgave at 58 % av dagens gårdbrukere ble oppmuntret av foreldrene sine i tidlig alder, mens 42 % ikke ble oppmuntret. Det var en større andel menn som ble oppmuntret til å overta gårdsbruket enn kvinner. Undersøkelsen til Kvendseth (2003) viser at om foreldrene er negative til framtida i landbruket så blir trolig ikke odelsbarna positive til å overta gården heller. Syting og klaging over jordbruket vil virke demotiverende for overtakelse og denne faktoren blir kalt «kjøkkenbordsvaksineringa» (Dånmark, 1998). I den samme undersøkelsen fant man videre at foreldrenes holdninger til landbrukets framtid ser ut til å ha sammenheng med gårdens inntekspotensial. Man kan derfor tenke seg at størrelse og økonomi på gården vil påvirke foreldrenes holdninger. Hvordan foreldregenerasjonen ser på framtida vil også påvirke investeringslysten deres. Foreldrenes investeringer eller mangel på investeringer, kan både åpne og låse for nye muligheter. Hvilke investeringer som er gjort/ikke gjort på gården legger føringer på hvilke muligheter det er for å legge om driften eller gjøre andre investeringer.

Søsken

Om den eldste i søskenflokket overtar gården eller ikke vil påvirkes av om han eller hun har yngre søsken. Haugan og Haugan (2000) mener at det i første rekke er yngre brødre som har stor innvirkning på odelsjenters avgjørelse om overtakelse. For odelsgutter med yngre søsken derimot, vil ikke innvirkningen være like stor. Kvendseth (2003) fant imidlertid at færre vil overta gården dersom søsken har vært aktive i gårdsarbeidet, dette gjaldt både odelsgutter og odelsjenter.

Partners eventuelle deltakelse i gårdsarbeidet

I 2002 svarte 49 prosent av odelsguttene at det ikke hadde noen betydning for valget om å overta at partneren ville delta i arbeidet eller ikke. I 1996 svarte 65 prosent det samme, noe som viser en tendens til at odelsgutter nå i større grad tar med partneren når han skal vurdere overtakelse.

I undersøkelsen fra 2002 kom det fram at flere odelsjenter enn odelsgutter sier at de ikke vil overta gården dersom en eventuell partner ikke vil delta i gårdsarbeidet. (Bare) 30 prosent av odelsjentene sier partner ikke har betydning for valget om overtakelse.

3.3.3 Alder

I følge Madsen et al. (2008) viste en undersøkelse fra Troms at den gjennomsnittlige alderen ved overtakelse var 35 år, dog med store variasjoner. For de fleste i denne alderen innebærer det at de allerede er ferdige med utdanning, har etablert familie, kjøpt bolig og funnet seg en posisjon i arbeidsmarkedet.

I undersøkelsen til Kvendseth (2003) kom det fram at aldersgruppen 15-19 år var mest usikker på om de ville ta over odelsgården. I og med at man en gang må ta et valg, synker naturlig nok andelen usikre jo eldre den odelsberettigede blir. Alderen på den førstefødte i gårdsfamilien vil være avgjørende for hvor gammel det eldste barnet vil være når foreldrene er klare til å gi fra seg gårdsbruket. Desto eldre og mer etablert den odelsberettigede er, desto vanskeligere blir rekrutteringen, spesielt på små gårdsbruk, hvor gårdsbruket ikke gir arbeidsplasser til begge generasjoner samtidig.

3.3.4 Kjønn

Alle odelsbarn født etter 1965 har, etter at lovverket ble endret, like rettigheter til å ta over gården, uansett kjønn. Kvinner eier i dag ca. 25 prosent av alle landbrukseiendommer og andelen kvinnelige gårdbrukere økte fra 7,3 prosent i 1979 til 14,3 prosent i 2009 ((2011-2012)). Likevel viser undersøkelsen til Kvendseth (2003) at flere gutter enn jenter velger å overta odelsgården. I den samme undersøkelsen var 61 prosent av guttene sikre på å overta, mens bare 40 prosent av jentene var sikre eller trodde de kom til å overta. 44 prosent av jentene mot 26 prosent av guttene trodde ikke de kom de å ta over eller hadde bestemt seg for ikke å overta.

I de siste årene har det vært en tilbakegang av kvinners arbeidsinnsats på gården. Dette har trolig en sammenheng med at ny teknologi har redusert behovet for de arbeidsoppgavene kvinnene tidligere har utført. Mens jordbruksbedriftene fra 1969 til 2010, målt i arealstørrelse, nesten har blitt 3,5 ganger større, utføres det nå likevel 14 prosent mindre arbeid i hver bedrift ((2011-2012)). Prosessen der kvinnene forlater landbruksnæringa som fører til at en større del av landbruksarbeidet blir utført av menn kalles maskuliniseringsprosessen (Almås og Gjerdåker, 2001). Den har foregått innen landbruket etter 2.verdenskrig og deles inn i tre deler. Det første tiåret etter krigen kalles «avtausiseringa», fordi da forlot den innleide kvinnelige arbeidskraften landbruket. Den andre perioden har fått navnet «avtantiseringa», og da forlot også de kvinnelige familiemedlemmene landbruket. I starten av 60-årene startet den siste perioden, «avkoniseringa». Da forlot til og med bondekonene gården som arbeidsplass.

Tidligere hadde bondekona hatt liten valgmulighet til å forlate gården fordi hun selv ikke tjente penger og dermed heller ikke pensjon. Forlot hun mannen og gården, ville hun stå på bar bakke. For mange er det nok lite ønskelig å gå inn i en slik situasjon i dag. Økende deltakelse i arbeidslivet utenfor gården har derfor vært en av de viktigste strukturelle endringene i landbrukskvinnerenes situasjon etter krigen (Almås og Gjerdåker, 2001). Slik har bondeyrket blitt maskulinisert og mannsdominert.

4 Metode

Samfunnsvitenskapelig metode er hvordan vi går fram for å hente inn informasjon om virkeligheten, og hvordan vi analyserer for å finne ut hva denne informasjonen forteller oss (Johannessen et al., 2011).

I dette kapittelet presenteres valg av metode, generelle opplysninger om informantene mine og til slutt en vurdering av datamaterialets kvalitet.

4.1 Valg av metode

I denne oppgaven har jeg valgt å benytte en kvalitativ metode og samle inn data gjennom intervju. Valg av metode avhenger av hva som er best egnet til å besvare problemstillingen, og hva det er mulig å gjøre innenfor de fastsatte tidsrammene. Grunnen til at jeg valgte en kvalitativ metode er at denne metoden egner seg godt hvis man skal undersøke fenomener man ikke kjenner så godt til, det er forsket lite på eller fenomener man ønsker å forstå mer grundig, noe som er tilfelle i denne oppgaven.

4.2 Det kvalitative intervjuet

Det er to forskjellige måter å samle inn kvalitative data på: gjennom observasjon eller gjennom intervju der dataene bygger på hva informanter sier i samtaler med forsker. Min analyse er basert på intervju av ti odelsberettigede gutter og jenter i Meldal og Melhus kommuner i Sør-Trøndelag.

Den viktigste årsaken til at jeg valgte å samle inn data ved hjelp av kvalitative intervjuer er at det gav informantene en større frihet til å uttrykke seg enn det et strukturert spørreskjema tillater. Ifølge Johannessen et al., (2011) kommer informantenes meninger og erfaringer best fram når informanten selv kan være med å bestemme hva som tas opp i intervjuet. Intervjuet kan gjennomføres på ulike måter, fra det ustrukturerte med åpne spørsmål til det strukturerte med fastlagte tema og spørsmål. Mellom disse ytterpunktene er det semistrukturerte eller delvis strukturerte intervjuet. Her kan spørsmål, temaer og rekkefølge varieres og forskeren kan bevege seg fram og tilbake i intervjuguiden. Dette gir en god balanse mellom standardisering og fleksibilitet. Mine intervjuer kan kategoriseres som delvis strukturerte.

4.3 Utvalg

Ved kvalitative undersøkelser er det som regel lite aktuelt å rekruttere informanter tilfeldig, derfor ble det i denne oppgaven gjort en strategisk utvelgelse. Strategisk utvelgelse vil si at forskeren må tenke ut hvilken målgruppe som skal delta for at han/hun skal få samlet inn de nødvendige dataene for å kunne svare på problemstillingen (Johannessen et al., 2011).

Utvelgelsen av informanter ble gjort med mål om å få en viss variasjon blant informantene når det gjaldt kjønn, alder, volum- og hovedproduksjon på gården og jeg ville inkludere både dem som har eller planlegger å overta gården og de som har bestemt seg for ikke å overta gården. Snøballmetoden ble brukt for å generere utvalget. Ved bruk av denne metoden rekrutteres informantene ved at forskeren forhører seg om personer som vet mye om det temaet som skal undersøkes, og som forskeren bør komme i kontakt med. Disse personene kan igjen vise til andre informanter som det kan være aktuelt å ha med i undersøkelsen. Denne metoden ble spesielt brukt blant de odelsberettigede i Melhus kommune hvor jeg var lite kjent fra før.

4.3.1 Presentasjon av informantene

Tabell 1 Sentrale kjennetegn ved utvalget

Fiktivt navn i denne oppgaven	Kjønn	Alder	Sivilstand	Høyere utdanning	Oppvokst på gården	Har overtatt gården på odel	Planlegger å overta
Tore	Mann	24 år	Singel	Mer enn 3 år	Ja	Nei	Nei
Erik	Mann	30 år	Gift	Mer enn 3 år	Ja	Nei	Ja
Guri	Kvinne	20 år	Samboer	1-3 år	Ja	Nei	Vet ikke
Bente	Kvinne	32 år	Samboer	1-3 år	Ja	Nei	Nei
Linn	Kvinne	42 år	Gift	1-3 år	Ja	Ja	
Ingrid	Kvinne	32 år	Singel	Mer enn 3 år	Ja	Delvis	Ja
Even	Mann	29 år	Samboer	1-3 år	Ja	Delvis	Ja
Tomas	Mann	34	Gift	3-årig videregående skole	Nei	Ja	
Marte	Kvinne	28	Gift	1-3 år	Ja	Nei	Ja
Håkon	Mann	26	Samboer	2 årig videregående skole + 2 år lærling	Ja	Delvis	Ja

Tore (24) bor i en storby og er snart ferdig med sin mastergrad. Han er odelsgutt på et melkebruk som i dag hovedsakelig drives av faren. Gården har cirka 20 melkekyr og 183 mål dyrka mark. Tore kunne godt ha tenkt seg å bli bonde, men på grunn av gårdens størrelse og økonomiske situasjon har han etter hvert funnet ut at det ikke er aktuelt. Han har en lillesøster men det er lite som tyder på at hun heller kommer til å overta. Dermed kan foreldrene hans være den siste generasjonen som driver melkeproduksjon på gården.

Erik (30) har en mastergrad fra NTNU og arbeider nå som rådgiver innen naturforvaltning. Han skal i løpet av sommeren flytte tilbake til hjemgården hvor han har bygd seg nytt hus. Han skal også etter hvert ta over drifta etter foreldrene sammen med kona si. Gården har cirka 30 mål dyrket mark, 500 mål produktiv skog og rundt 3000 mål annen utmark.

Guri (20) utdanner seg til lektor. Foreldrene hennes driver med eggproduksjon med en konsesjon på nesten 8000 høner, noe som er litt over landsgjennomsnittet. Hun har lyst til å overta gården den dagen det blir aktuelt, men sier at mye er avhengig av hva som skjer med næringa. Om samboeren får seg jobb i nærheten er også en avgjørende faktor. Den dagen hun eventuelt tar over ser hun for seg å kombinere bondeyrke med en lærerjobb, men hun kunne også tenkt seg og vært bonde på heltid.

Bente (32) er utdannet innen økonomi og jobber i dag som revisor. Hun er odelsjente på et melkebruk med cirka 16-17 kyr, som i dag drives av begge foreldrene. I tillegg til melk driver de med kornproduksjon, og gården har mellom 250-300 mål dyrka mark. Hun og samboeren har flyttet tilbake til hjembygda, men hun har ikke tenkt å overta hjemgården. Det er det hennes yngre bror som skal.

Linn (42) er utdannet sykepleier, men jobber i dag som politiker i kommunen. Hun har bodd på hjemgården i hele sitt liv og den tok hun over for 6-7 år siden sammen med ektemannen. Gården har cirka 315 mål korn, og både hun og ektemannen arbeider 100 % utenom bruket.

Ingrid (32) jobber 75 % utenom bruket, men driver samtidig odelsgården sammen med sin mor. Moren har i dag ansvaret for kornproduksjonen, mens Ingrid har ansvaret for kjøttproduksjon. Gården har cirka 300 mål korn, 90 dyr og rundt 40 kalvinger i året. Ingrid planlegger å overta hele drifta om to år.

Even (29) er utdannet innen helsevesenet, men begynte å få interesse for gårdsdrift da han kjøpte ammekyr mens han studerte. Han har i dag cirka 30 ammekyr. Da han tok siste året på bachelorgraden bestemte han seg for å bygge kyllingfjøs, og da ble kanskje også avgjørelsen om å bli bonde tatt. I dag har han cirka 140 000 kylling i året fordelt på åtte innsett. Siden han var ferdig utdannet har han jobbet hjemme på gården og planen er å overta hele drifta i løpet

av 2014. I de første årene etter at han var ferdig utdannet arbeidet han mye utenom bruket, men han har etter hvert bygd opp både driftsbygninger og maskinpark slik at gården er blitt mer enn en heltidsjobb. Gården har i dag i underkant av 1600 mål dyrka mark (inkludert leiejord), hvorav 800 mål er korn.

Tomas (34) er den eneste av informantene med utdanning innen landbruk. Han gikk ut fra videregående i 1998 og allerede i 1999 tok han over maskiner og dyr etter faren. I 2008 tok han over resten av gården, dvs. eiendom og hus. I starten drev han både med ammeku og melk, i tillegg til snøbrøyting om vinteren. Men med en såpass lav kvote på melka og det at kombinasjonen snøbrøyting og melkeproduksjon ikke alltid passet så bra sammen, gjorde sitt til at han etter hvert sluttet med melkekyr. I stedet bygde han ut ammekufjøset og produksjonen ligger i dag på mellom 40 og 50 dyr. Gården er totalt på nesten 3000 mål, hvor knapt 100 mål er dyrka jord, mens nesten 1800 mål er produktiv skog. Det at gården har mye beiteareal og lite fulldyrka jord var også en faktor som gjorde at det ble slutt med melkeproduksjon.

Marte (28) er gift og arbeider 80 % som sykepleier. Hun er odelsjente på et melkebruk med rundt 25 årskyr. Gården har 230 mål dyrka mark, og 44 mål leiejord. I tillegg til utmark på 400 mål og 542 mål produktiv skog. I dag er det faren som hovedsakelig driver gården, mens moren har fulltidsjobb utenom bruket. Marte har en yngre bror som har sagt fra at han ikke er interessert i å overta. Hun skal snart flytte tilbake og ta over hjemgården, men hun er usikker på om hun kommer til å fortsette å drive. Det kommer litt an på ektemannen, men det er ikke aktuelt for noen av dem å bli heltidsbønder.

Håkon (26) er utdannet elektriker men jobber nå som heltidsbonde. Sammen med samboeren driver han rugeggproduksjon med 7500 høner og de leverer 140 000 kylling i året. I tillegg har gården cirka 300 mål og 30 mål leiejord som benyttes til kornproduksjon. 3000 mål utmark tilhører gården hvorav cirka halvparten er skog. Da faren overtok gården på begynnelsen av 80-tallet var melkekua hovednæringa på gården, men det ble det slutt på melkeproduksjonen i 2006. I dag har gården flere attåtnæringer, de leier blant annet ut overnatting og fiskekort. I tillegg til brøyting, bygdeservice og montering av varmpumper som de også selger.

4.4 Intervjuguiden

Intervjuene var basert på en tematisk og åpen intervjuguide (se vedlegg 1). For å sikre at spørsmålene var relevante undersøkte jeg hvilke spørsmål som hadde blitt brukt i tidligere undersøkelser rundt rekruttering til landbruket, slik som undersøkelsene til Kvendseth (2003) og Eldby (1996). Jeg valgte å bruke et delvis strukturert intervju slik at det ble en god balanse mellom standardisering og fleksibilitet. På denne måten ble det en viss rekkefølge på temaene, samtidig som jeg hadde muligheten til å gå litt frem og tilbake i intervjuguiden der det var naturlig. Intervjuguiden ble utformet slik at spørsmålene i starten var oppvarmingsspørsmål der informanten skulle fortelle litt om seg selv og gården. Deretter ble spørsmålene delt inn etter de to temaene økonomiske faktorer og sosiale faktorer. De økonomiske faktorene omhandlet egenskaper ved gården, lokalsamfunnets rammevilkår og lovverket, mens de sosiale faktorene var konsentrert rundt temaene oppvekst, familie, alder og kjønn. Intervjuet ble avrundet med at den som ble intervjuet kunne komme med kommentarer og spørsmål.

4.5 Gjennomføring av intervju

Alle intervjuene ble gjennomført i februar/mars 2013 og varte fra 30 min til 1,5 time. For å kunne konsentrere meg om samtalen ble samtlige intervju tatt opp på båndopptaker, noe alle informantene samtykka i. Bruken av intervjuguide varierte veldig fra intervju til intervju. Enkelte av informantene var veldig ivrige og snakket mye uten at jeg trengte å si så mye og mange av temaene ble tatt opp av informanten selv, dermed ble det hoppet litt fram og tilbake i intervjuguiden. I andre tilfeller ble intervjuguiden fulgt mer slavisk.

Alle informantene ble i første omgang kontaktet per telefon eller per e-post og nesten alle var positive til å stille opp. Tid og sted for intervjuene ble avtalt over telefon eller e-post. Før intervjuet startet fikk alle et informasjonsbrev (vedlegg 2) med nærmere informasjon og opplysninger, som ble signert av informantene. Alle innsamlede data er anonymisert og ingen enkeltpersoner skal kunne gjenkjennes i denne oppgaven.

Intervjuguiden var i forkant prøvd ut på venner og familie for å få konstruktive tilbakemeldinger. Selve intervjuene ble stort sett gjennomført hjemme hos informantene, i to tilfeller hjemme hos meg og i ett tilfelle på arbeidsplassen til informanten. Jeg ble godt mottatt av alle og opplevde alle informantene som interesserte og engasjerte i temaet.

4.6 Vurdering av dataenes kvalitet

På grunn av oppgavens begrensede omfang og relativt få intervju gir ikke innsamlede data grunnlag til å generalisere. Men ut i fra det som har kommet fram rundt de odelsberettigedes tanker om fremtiden kan disse dataene være verdifulle for alle som er opptatt av rekrutteringen til landbruket.

Alle som ble intervjuet er inkludert i analysen, men noen er gitt en bredere presentasjon for å utdype og illustrere tendenser.

5 Resultat og analyse

I dette kapitlet blir resultatene og analysene presentert i samme rekkefølge som hypotesene mine (kapittel 1.2). Kapitlet er derfor delt inn i to deler (etter figur 1); de økonomiske- og de sosiale faktorene.

Svarene på de innledende spørsmålene, som er mer generelle, ble presentert i kapittel 4 som en presentasjon av informantene.

5.1 Økonomiske faktorer

5.1.2 Egenskaper ved gården

Hypotese 1: *Nye næringer på gården, for eksempel i form av reiseliv, kan være en motivasjon til å overta.*

Relativt få informanter kom fra gård der annen næringsvirksomhet enn gårdsdrift stod sterkt. Halvparten kom fra gård der det ble drevet en eller annen form for tilleggsnæring, men kun tre av dem drev en tilleggsnæring der virksomheten gav inntrykk av å gi en grei inntekt i tillegg til gårdsdrifta. Brøyting gikk igjen flere ganger og fire av informantene kom fra gård der enten de selv eller faren drev brøyting om vinteren.

Siden lakseelvene Gaula og Orkla renner gjennom henholdsvis Melhus og Meldal var det naturlig nok fem av informantene som hadde tilgang på laksevald. Fire av dem hadde inntekter gjennom utleie av fiskekort og hus, hytte og/eller campingplass i tilknytning til elva. Flere av dem påpekte at her var det et utviklingspotensial i fremtiden. En av informantene så muligheten til å få kjøpt fiskevald og uttalte at:

«E har tenkt litt på det at det hadd verre arti å hatt nå attåt da.»

Samme person hadde også et tomt fjøs stående som kunne utnyttas til utleie av lagerplass, enda mer enn det som ble gjort per dags dato.

En av informantene som snart skulle overta, drev utleie av hus og fiskekort til laksefiskere fra juni og ut august, og sa selv at det var en *«grei attåtinntekt.»* På spørsmål om det hadde påvirket hans avgjørelse om å overta svarte han at det var mer det andre, selve gårdsdrifta som var avgjørende da han bestemte seg for å ta over gården.

En annen hadde også utleie av ei fiskerhytte hele sommeren. Der samarbeidet faren med noen naboer om inntekter og ansvar. Om det hadde påvirket hennes avgjørelse om overtakelse sa hun:

«Tja. Det e i hvert fall itj det som bikke det. Det e berre en ekstra kilde te å tjen mer peng, uten at det e all verden med ekstra arbeid. Så det e i hvertfall itj nå negativt. Men e tru itj at det e det som avgjør det, for uannsett når man ska bli bonde så e det my arbeid. Og man må finn se i at det e en sånn livsstil. Så det e det e velge utifra.»

Siden tilleggsnæring på gården ikke var særlig utbredt blant mine informanter, er min konklusjon at dette ikke i særlig stor grad har påvirket deres avgjørelse om overtakelse.

Hypotese 2: *Gårdens økonomisk situasjon og størrelse er avgjørende for om man ønsker å overta.*

I følge Wiborg og Bjørkhaug (2011) ser det økonomiske aspektet ut til å være den mest sentrale årsaken til at odelsberettigede ikke vil overta gården.

Det at mine informanter kommer fra ulike gårder med ulike produksjoner gjør det vanskelig å sammenligne størrelse gårdene imellom. Jeg har likevel, ut i fra antall mål dyrka mark, årsverk, antall dyr og informantenes egne uttalelser fått en viss pekepinn på gårdenes størrelse og økonomi.

Tre av informantene kom fra melkebruk med mellom 15-25 årskyr og et areal dyrka mark på mellom 180 og 300 mål. I 2010 var det i gjennomsnitt 21,4 kyr per bruk i Norge (Knutsen, 2011). Det betyr at alle tre gårdene ligger rundt gjennomsnittet når det gjelder antall dyr. Alle hadde fortsatt båsfjøs, som betyr at det kreves større investeringer ganske snart for å oppfylle kravet om løsdrift innen 2034. Bare på ett av brukene jobbet begge foreldrene heltid på gården, på de to andre brukene drev faren på heltid, mens moren jobbet 100 % utenom. Dette er kanskje også noe av årsaken til at to av disse tre informantene har bestemt seg for ikke å overta, mens tredjemann ikke vet om hun skal fortsette å drive melkeproduksjon eller ikke.

Tore er en av dem som ikke skal overta og sier dette om inntektsmulighetene på bruket:

«Veldig dårlig. Men det e klart at hvis du verkele satse og bygger et nytt moderne fjøs, satser på det som e tå skog og selg hyttetomte så går det helt sikkert an å låvvå tå det. Men i forhold te kår my arbeid du må legg ned ti det, så e det dårle økonomiske utsikte.»

Han sier også at det ikke hadde vært mulig for faren å drive gården på heltid hvis ikke moren hadde hatt annet arbeid utenom. Av husholdets inntekter anslo han at hun stod for nesten to tredeler.

Halvparten av informantene kom fra gård med kornproduksjon, hvorav én drev kun med korn. Alle hadde rundt 300 mål, mens unntaket hadde hele 800 mål. I 2009 var kornareal per bruk i

gjennomsnitt på 357 dekar i Norge (Knutsen, 2011). Alle kornbøndene unntatt én hadde helt eller delvis overtatt hjemgården.

Tre av informantene drev kjøttproduksjon med ammeku. Alle tre hadde ganske nylig investert i nytt fjøs for å overta og drive gården videre.

To drev med kylling og begge hadde en konsesjon på 140 000 kylling i året, som er det maksimale man kan levere per år.

I mitt utvalg hadde fire av de odelsberettigede, som alle var i ferd med å overta, allerede investert og utvidet produksjonen på gården. Dette kan tolkes som at foreldrenes måte å drive på ikke nødvendigvis er avgjørende for om neste generasjon vil overta eller ikke. Jeg fikk inntrykk av at disse fire hovedsakelig hadde tatt over på grunn av interesse, og at investeringene de hadde gjort var nødvendige for at de kunne drive som heltidsbønder.

To av informantene var sikre på at de ikke skulle overta gården, men bare én gav uttrykk for at gårdens økonomi og størrelse var hovedårsaken. Nummer to fortalte at hun manglet den siste gløden til å holde på og at den økonomiske biten ikke var en avgjørende faktor.

I denne undersøkelsen kan man altså konkludere med at økonomien på gården hadde en innvirkning på avgjørelsen, men at det ikke var den faktoren som i hovedsak avgjorde valget om overtakelse.

5.1.3 Lokalsamfunnets rammevilkår

Hypotese 3: Gårdens geografiske beliggenhet og lokalsamfunnet rundt påvirker valget om overtakelse.

I undersøkelsen til Andgard et al., (2009) ble tre forhold trukket frem som viktige når de odelsberettigede skulle velge bosted. For det første var sosial tilhørighet, det vil si venner og familie i nærheten, viktig for avgjørelsen om bosetting. Den andre faktoren var at gode oppvekstvilkår for barna, samt skole og barnehage i nærheten av der de bor ansett som viktig. Som faktor nummer tre ble muligheten for at de selv kunne finne inntektsgivende arbeid på stedet vurdert som viktig, samtidig var ektefelles/samboers mulighet til å finne relevant inntektsgivende arbeid utenfor gårdsbruket avgjørende. To av informantene mine, som var i ferd med å ta over, var ikke sikre på om de hadde bosatt seg i hjemkommunen om det ikke hadde vært for gården.

Den ene av dem sa dette på spørsmål om han hadde bosatt seg på Melhus dersom han ikke hadde overtatt gården:

«Nei, det tru itj æ. Koffor vet itj æ men. Det spørs litt koss livssituasjon æ hadd komme opp i da. Hvis æ hadd truffe ei som hadd verre herifrå eller i nærheten, det kjæm litt an på partner. Æ trives greit i by æ, æ har itj nå problem med å bo i sentrum. Det e helt greit det og. Men æ trives veldig godt her og.»

For ham ser det ut til at det sosiale miljøet på Melhus hadde størst betydning da han bestemte seg for å bosette seg der. Han uttalte følgende om miljøet blant bøndene på Melhus:

«Æ tru at det sosiale miljøet, folk rundt mæ, som æ har kontakt med, det at dem e så positiv og satse. At det e positive folk rundt. Det har my å si.»

Siden Melhus er nabokommunen til Trondheim ser han mange muligheter der.

«Det e et stort marked der og, for eksempel på snøbrøyting og ainna vedlikeholdsarbeid. Det går an å ta sæ betalt for det. Så det e en fordel der da.»

Mitt inntrykk er at denne personen hadde stilt seg annerledes til overtakelse dersom gården hadde ligget lenger unna sentrale strøk.

«Æ vet itj om æ hadd tatt over en gård som ha ligge lenger unna, med så lite folk rundt. Men hvis det hadd verre folk rundt da, sånn at det hadd verre et godt nærmiljø så hadd det kanskje stilt sæ annerledes der og. Æ tru itj æ hadd tatt over en gård som hadd ligge helt alein nei, langt unna. Æ e litt sosial av mæ».

Flere av informantene mine uttrykte at bondeyrket kunne være ensomt og at det å ha annet arbeid eller andre engasjement utenom, var viktig for å være sosial i hverdagen.

En av informantene, som jobbet deltid utenom bruket, sa hun ikke visste om hun ville ha vært bonde på heltid. Rett og slett fordi det kunne blitt for ensomt.

«Det e en klisje, men det e sant.»

Hun sa også at hun hadde lite omgang med de andre bøndene i bygda, men at det likevel var godt å vite at de var der. Guri mente også hun ville hatt noen annet, i tillegg til gårdsdrifta, dersom hun en dag bestemmer seg for å overta.

«E tru det ha, sånn som e e, så tru e det hadd verre godt å ha hatt nå attåt der e koinn ha verre ut blant folk og liksom. Litt den sosiale biten og tru e.»

Marte forteller at dersom hun og ektemannen skal overta blir ektemannen den som skal ha hovedansvaret. Han vil likevel beholde jobben han har i dag for å være litt sosial samtidig.

For fire av informantene hadde avstanden til by/tettsted ingen betydning i forhold til valget om overtakelse. Guri sier dette på spørsmål om avstanden til by/tettsted og om muligheten til å få jobb ved siden av gårdsdrifta er avgjørende for om hun vil overta:

«For min egen del så e itj det så avgjørende, for hvis e bli lærar så får e stort sett arbeid i nærheten uansett. Det har mer med eventuelt kjærest å gjørrå. Om han får arbeid. Han ska bli kjemiingeniør, og det har itj dem i Meldal for å si det sånn. Så det bli nok en faktor ja, den dan e bestemme me ka e vil.»

Tore er den eneste i utvalget som sier at avstanden til by/tettsted var med og påvirket hans avgjørelse om ikke å overta hjemgården.

«Det e klart at hvis byen ha verre 20 min eller en halvtime unna så ha det verre mule å kombinert det på en my ber måte. Verre gardbrukar og så kjaurt te byen på arbeid nåinn dåggå i vukku for eksempel. Men når det mæsta e en og en halvtime å kjør, så nei.»

At avstanden til by/tettsted ikke er mer enn fra 15 min til 1 time unna, betyr at det er relativt kort avstand til et stort arbeidsmarked for både innbyggerne i Meldal og Melhus. Så mange som sju av informantene fortalte at de hadde bosatt seg i Meldal eller Melhus uansett om de hadde overtatt eller velger å overta gården. Det kan tolkes som at lokalsamfunnet og det at gården ligger i Melhus eller Meldal kommune i hvert fall ikke har hatt en negativ innvirkning på valget deres.

Hypotese 4: *Bo- og driveplikten ved overdragelse på odelsløsning bidrar til at odelsberettigede kvier seg for å overta landbrukseiendom.*

Bare én av informantene hadde planer om å bosette seg på hjemgården uten å drive produksjonen videre. Marte så for seg å enten leie ut jorda eller kun drive kornproduksjon dersom de bestemmer seg for å selge eller leie ut melkekvoten. Hun sier følgende på spørsmål om bo- og drivepliktens betydning:

«Det som ha påvirka me e hvis Inge (lillebroren), hvis han ha verre mer interessert enn det e ha verre, så ha e gjort det sånn at garden ha fått fordel tå det. Da ha e lett han ta over. Da ha itj e sett me sjøl først fordi e har løst te å bo der. Da ha han skoilla fått tatt over. Men så leng han si at han itj e så interessert så vil e gjerne bo der. Om det itj bli så oss driv med melk og dyr så kan oss driv med korn».

Det viste seg at bo- og driveplikten på landbrukseiendom ikke hadde noen betydning for mine informanter angående valget om overtakelse.

Hypotese 5: Muligheten til å ha annen jobb i nærheten av gården påvirker valget om overtakelse.

I dag er det mer sjelden med gårdsbruk hvor man ikke henter lønnsinntekter utenfor bruket enn at begge ektefellene arbeider fulltid på gården (Kvendseth, 2003). I tillegg har kvinner i hele samfunnet i større grad gått fra å være husmødre på heltid til å gå ut i lønnsarbeid. Dette har skjedd parallelt med styrkingen av offentlig sektor, og mange kvinner tar seg jobb innenfor omsorgssektoren (ibid.). I mitt utvalg hadde tre stykker utdannet seg innenfor helsesektoren. Bare én av disse tre hadde utdannet seg med tanke på å kombinere det med bondeyrket. I undersøkelsen til Andgard et al., (2009) svarte drøyt seks av ti respondenter at det er viktig at de selv kan finne inntektsgivende arbeid på stedet der de velger å bo. Men undersøkelsen viste også at arbeid på stedet var viktigere for de som ikke ville ta over bruket enn for de andre. Dermed kan det tolkes som at nettopp disse forholdene er medvirkende til at de ikke vil benytte seg av odelsretten sin.

Åtte av odelsbarna jeg intervjuet var bosatt i hjembygda, mens to studerte i en storby. Fire av informantene hadde valgt yrke og utdanning med tanke på å kombinere det med bondeyrket. Guri fortalte at hun hadde fått beskjed hjemmefra om ikke å ta hensyn til gården da hun skulle velge utdanning etter videregående. Hun sa likevel at hun tenkte på det, men at gården ikke har hindret henne i å gjøre det hun hadde aller mest lyst til.

I følge undersøkelsen til Kvendseth (2003) er andelen bønder med landbruksutdanning økende og nyrekrutterte bønder har i større grad landbruksutdanning enn eldre bønder. I den samme undersøkelsen hadde likevel nesten 60 prosent av de som hadde tenkt å overta gården, ikke tenkt å skaffe seg utdanning innen landbruket. I mitt utvalg var det bare én av informantene som hadde landbruksutdannelse fra videregående skole.

Få går rett inn i bondeyrket rett etter endt grunnskole, noe som betyr at odelsbarna planlegger to karrierer – det yrket de skal ha før de overtar gården, og bondeyrket (ibid.). Håkon sa dette på spørsmål om han hadde tenkt å kombinere jobben som elektriker med bondeyrket:

«Nei, det va vel mer for å ha ei utdanning. Det ha verre ganske ustabil økonomi i landbruket, og usikker framtid. Så det va mest for å ha nå å fall tebacke på hvis det skoill skjær se helt. Så

man hadd ei utdanning basert på nå helt ainna. Å ha nå sikrar hvis det, hvis man må finn på nå ainna i sine eldre dager. Da har man i hvertfall nå å bygg på.»

Flere av informantene påpekte at siden økonomien og framtida i landbruket er såpass usikker, så var det greit å ha en annen utdanning i bakhånd. Omtrent alle mente altså at opplæring hjemmefra og egne erfaringer fra oppveksten gav dem nok kompetanse til å kunne drive gården og at landbruksutdanning dermed ikke var nødvendig.

Seks av informantene sa de hadde valgt utdanning og jobb mest ut i fra interesse og at de ikke hadde tatt så mye hensyn til eventuelt å skulle bo og drive gård i hjembygda i framtida.

5.2 Sosiale faktorer

5.2.1 Oppvekst

Hypotese 6: Involvering i driften og deltakelse i gårdsarbeidet under oppveksten øker sannsynligheten for å ville overta odelsgården.

Undersøkelsen til Andgard et al., (2009) viser at arbeidet på gården fortsatt er svært kjønnsdelt, hvor mor tar seg av husarbeidet mens far hovedsakelig tar seg av gårdsarbeidet. Dermed kan man anta at de som hjalp far mest under oppveksten også deltok mest i gårdsarbeidet, og at det øker sannsynligheten for at de selv ønsker å jobbe med gårdsarbeid når de blir voksne. I den samme undersøkelsen oppgav nesten 60 prosent av guttene at de hjalp far mest, mens bare 14 prosent av jentene oppgav det samme.

Alle av mine informanter fortalte at de hadde deltatt i gårdsarbeidet under oppveksten. Både når det gjaldt traktorkjøring, onnearbeid, fjøsstell, vedlikeholdsarbeid, vedarbeid osv. Fire av dem hadde etter hvert som de ble eldre hatt arbeidshelger med et selvstendig ansvar for fjøsarbeidet. Ingrid fortalte at hun deltok mye i gårdsarbeidet da hun var mindre og hun trodde det var avgjørende for at hun ble interessert i gårdsdrift. Hun mente man ikke blir født interessert i noe, men at det kommer an på om omgivelsene legger til rette for det. Gården og gårdslivet har alltid vært en stor del av livet både hennes og morens, derfor var det naturlig at hun skulle overta. Hun sier selv at «det bare vart sånn».

Hele ni av informantene svarte nei på spørsmål om større investeringer på gården ble diskutert med dem eller noen av søsknene under oppveksten. Likevel hadde de aller fleste fulgt med på

diskusjoner rundt investeringer på gården, for eksempel rundt middagsbordet. En del investeringer ble gjort mens odelsbarna ennå var for unge til å vurdere framtida. Mens noen fortalte at en del av investeringene var nødvendige for å oppfylle nye krav og regler og dermed avgjørende for at foreldrene selv kunne fortsette gårdsdrifta. Marte fortalte at hun og broren ble tatt med på «råd» da naboen skulle bygge nytt fjøs og spørsmålet om samdrift dukket opp. De gikk imidlertid bort fra det på grunn generasjonskjevheten mellom de to gårdene og at det dermed var usikkert hvordan samarbeidet ville bli videre. Håkon sa dette på spørsmål om faren diskuterte investeringer med han under oppveksten:

«Ja, i hvertfall ætte at e vart såpass gammel at e va med på det. Så gjor han det ja. E ha bestandi hatt innspill og sånt på det. E føle e ha verre med å deltatt i dem avgjørelsan ja, i ganske mang år før e i det hele tatt skoill overta.»

I mitt datamateriale ser det ut til at odelsjentene og odelsguttene ble involvert og deltok omtrent like mye i gårdsarbeidet under oppveksten. Om det har hatt stor betydning for valget deres om å overta er vanskelig å svare på da det var liten variasjon i utvalget. Mitt inntrykk er likevel at de aller fleste var veldig knyttet til hjemgården og ønsket at den skulle drives videre. Siden hele sju av ti (70 %) hadde valgt å overta, kan det tyde på at deltakelse under oppveksten øker interessen for gårdsdrift og dermed sannsynligheten for å overta.

Hypotese 7: *Barn med odelsrett føler en viss plikt og et ansvar for at gården drives videre i familien, slik den har blitt gjort i flere generasjoner.*

I en undersøkelse av Andgard et al., (2009) syntes 59 prosent at det var et privilegium å være odelsbarn, 16 prosent så på det som en plikt, mens 25 prosent var usikre.

Ut i fra mitt datamateriale kan det se ut til at de odelsberettigede har en slags stolthetsfølelse av å være fra gård. De fleste syntes det var det viktig at, om ikke de selv så i hvert fall at noen overtok og at gården ikke ble lagt ned. Marte fortalte at hun kjente en pliktfølelse ved å være eldst:

«Ja, litt. Det e mang gång e koinna tenkt me å verre nummer to i arverekka. For da ha e sluppe å bestemt me. Da koinna e bodd der hvis Inge (broren) itj ha vilja. Men e vil gjern bo der, det e i hvert fall itj nå tvang. E æ kjempeglad for at e ha vokse opp der, det e fint og e vil bo der. Så det e itj det. Men med tanke på at det e litt synd hvis oss legg ned, men sånn e det.»

Av de som var i ferd med eller allerede hadde overtatt gården var interessen for gårdsdrift stort sett den viktigste årsaken til at de ville overta. Erik sa dette på spørsmål om han følte et press angående overtakelse av gården:

«Nei, itj i det hele tatt. Det ha aljder verre nå press med å ta over eill å begynn med rev. Bæssfar ty i hvertfall itj at e ska det. Fordi det e såpass usikkert og alt det der med å ha dyr da. Arbeide hæljer og ferja. Han ty at når e ha utdanna me og har en grei jobb utenom, så treng itj e å plages med det som han ha holdt på med hele livet. Men e sjer litt annerledes på det da, e ty det e kjøle interessant. Hvis det ha verre forutsigbart og grei økonomi ti det så ha e godt koinna tenkt me å drevve på deltid.»

Håkon sier han heller aldri har følt noe press og svarte følgende på det samme spørsmålet:

«E føle itj at e MÅ ta over e nei, e har løst te å ta over. Så for me ha itj det verre nå problemstilling egentle.»

Jeg fikk ikke inntrykk av at noen av de som hadde tatt over eller planla å overta gjorde det uten at de selv ønsket det. Likevel lå nok ansvarsfølelsen der for noen av dem. Tomas uttalte dette på spørsmål om han følte han måtte overta:

«Akkurat den gången så tru itj æ at æ gjor det. For da va æ såpass interessert i det sjøl, men hvis æ hadd hatt de tankan æ har i dag den gangen. Så tru itj æ... da vet itj æ. Men æ følt itj at det vart framstilt som en plikt den gången nei. Det va heller sånn at dem printa inn det at det va, det her e arti å hold på me. Det går an å driv med det. Det va itj sånn at det her SKA du, for å si det sånn.»

Selv om ingen sa de følte det som en plikt å overta, ga flere uttrykk for at det hadde vært synd hvis gården ikke skulle drives videre og legges ned. Én av informantene påpekte at hun hadde stilt seg annerledes til valget dersom hennes yngre bror ikke hadde villet overta. Tittelen som odelsjente- eller gutt kan skape forventninger både fra familien og omgivelsene rundt om at det er de som skal videreføre familiegården. Det å stadig bli påminnet denne rollen kan ha en negative effekt og føre til at ansvars- og pliktfølelsen om å overta forsterkes. Her vil nok foreldrenes rolle ha en vesentlig betydning, noe jeg diskuterer nærmere under hypotese ni.

Hypotese 8: *Er man oppvokst på gården man har odelsrett til, øker det motivasjonen til å overta.*

Alle informantene bortsett fra én var oppvokst på gården de hadde odelsrett til. Selv om denne informanten ikke hadde vokst opp på gården hadde han nok et like nært forhold til gården som de andre. Han hadde vokst opp litt lenger borti veien, og flyttet til gården da han var 15 år gammel. Faren overtok gården da han var ti år og han var mye med i gårdsarbeidet etter det.

«Vi hadd fri én dag i uka i femteklassen huske æ, og da va det gårdsarbeid. Så det va liksom, det va den dan æ gikk å venta på».

På grunn av lite variasjon i utvalget og det faktum at alle informantene var oppvokst og hadde deltatt aktivt i gårdsarbeidet i barndommen, er det vanskelig å si i hvor stor grad dette har påvirket deres avgjørelse.

5.2.2 Familie

Hypotese 9: *Foreldrenes holdninger til landbruket har stor innvirkning på odelsbarnas valg om å overta eller ikke.*

Bare én av informantene mente foreldrene ikke hadde blitt skuffet dersom verken hun eller noen av søsknene hadde villet overta og uttrykte:

«Nei, det tru itj e. Dem har itj nåinn sånne krav.»

Linn uttaler seg slik:

«Dem sa jo at det e opp te dæ, men liksom...» Videre sier hun:

« (...) foreldran min va veldig sånn. Ja, du som e odelsvetj du må vær med, lær å kjør traktor og. Så te mæ ha det liksom verre sånn sida, æ har aldri hørt nå ainna æ da.»

En av de andre informantene sa:

«Ja, det tru æ kanskje. At det hadd verre litt skuffende. Sia vi e tre stykka og hvis ingen hadd vilja ta over. Det tru æ nok kanskje, for dem e veldig knytta te gården, og har brukt my tid på å bygg den opp. Og dem bruke my tid på å driv den så, æ tru nok dem hadd blitt skuffa hvis ingen hadd vilja ja.»

To av informantene uttalte at de trodde ikke foreldrene kom til å bli så skuffet, noe av årsaken til det var gårdens størrelse og økonomi:

«Itj skuffa over me nei, men skuffa generelt. Over at det itj går an. Tru e. At det itj lett se gjørrå.»

Begge to mente foreldrene hadde forståelse for at gården sannsynligvis kun kom til å bli boplass for neste generasjon, nettopp på grunn av den økonomiske situasjonen.

Én av informantene var veldig klar på hvilken betydning foreldrene hadde hatt for ham under oppveksten og sa følgende:

«Sånn i forhold te overtakels i ættetid så sjer æ det at dem som overtar gårda, dem har stort sett vårte påvirka tå foreldre og dem rundt sæ. Så det har veldi my å si påverkninga i familien for å si det sånn. Foreldran min va sånn at dem aldri klaga på det dem drev med. Det va hele tida arti, eller dem sa i hvert fall at det va arti da men, dem holdt jo på. Det va itj sånn tjooghei og smil og sånn, men det va aljder nå huff å gå i fjøset.»

Denne informanten var trolig den som i størst grad hadde blitt påvirket av foreldrene, kanskje spesielt av faren. Om valget av studieretning etter ungdomsskolen sa han følgende:

«Ætte ungdomsskolen og da æ skoill bestem mæ viar, så va det liksom to mulighete, det va enten mot landbruksida eller mekanisk. Men sjølingen styrt litt der da. I utgangspunktet, hvis æ hadd fått valgt sjøl den gången, så hadd det vel gått over, for mang av kompisan min den gangen gikk over te mekanisk. Og det sa sjølingen at det trudd itj han va nå nei. Så æ va den enast på ungdomsskolen som begynt på naturbruk den gången. Og det va ren og skjær styring fra dem.»

Siden de aller fleste av informantene trodde foreldrene kom til å bli skuffet dersom verken de eller noen av søsknene hadde villet overta, er det grunn til å tro at foreldrenes holdninger og forventninger påvirker de odelsberettigede i relativt stor grad. Flertallet i denne undersøkelsen så ut til å ha positive foreldre med tro på framtida i landbruket. Ingen hadde opplevd den såkalte «kjøkkenbordsvaksineringa» og man kan derfor konkludere med at foreldrene i hvert fall ikke har påvirket avgjørelsen i negativ retning.

Hypotese 10: *Avgjørelsen om overtakelse påvirkes av om man har yngre søsken og deres interesser.*

Undersøkelsen til Andgard et al., (2009) viser en klar tendens til at færre av de odelsberettigede velger å overta dersom de har søsken som har vært mer aktive i gårdsarbeidet enn dem selv. Likevel viste undersøkelsen at en fjerdedel ville overta selv om de har hatt søsken som har deltatt mer i gårdsarbeidet enn dem selv.

Alle informantene i mitt utvalg hadde yngre søsken. Av de odelsberettigede som hadde planlagt eller planla å overta gården, hadde alle deltatt mer eller omtrent like mye som sine søsken i gårdsarbeidet under oppveksten.

To av informantene fortalte at de hadde yngre søsken som etter hvert hadde deltatt mer enn dem i gårdsarbeidet. Den ene av dem hadde bestemt seg for ikke å overta gården, det skulle lillebroren. I intervjuet med denne personen kom det tydelig frem at hennes avgjørelse var påvirket av lillebrorens interesse:

«Hvis han itj ha verre interessert og itj brydd sæ nåinting, så hadd det stilt sæ annerledes for mæ og. Da tru æ nok det ha verre mer aktuelt for mæ å ta over, sånn sett. Det e itj sikkert æ hadd drevve som heltidsbruk kanskje, med dyr og sånne ting, men æ hadd i hvert fall kanskje tatt over gården, uannsett.»

På spørsmål om hun var lettet over å se at lillebroren var så interessert svarte hun:

«Ja, på en måte litt letta over å sjå, da vet æ i hvert fall at det e nåinn som vil driv det viar. Uten at æ føle nå press på mæ sjøl. For du føle jo litt mer at du må, hvis det itj hadd verre for han så...»

Ut i fra disse to uttalelsene kan man tolke det som at det er lettere å si fra seg gården dersom man er sikker på at yngre søsken kommer til å drive gården videre. Da føler man kanskje også mindre ansvar siden man vet gården blir værende i familien og ikke blir nedlagt. Den andre informanten av disse to hadde også en lillebror som hadde deltatt mer enn henne. Hun skulle likevel ta over, men var usikker på om hun fortsatt skulle drive melkeproduksjon. Årsaken til at hun ville overta var nok mest fordi hun ville ha gården som bosted. Som skrevet under hypotese fire, uttalte hun at:

«Det som ha påvirka me e hvis Inge (broren), hvis han ha verre mæ interessert enn det e ha verre, så ha e gjort det sånn at gården ha fått fordel tå det. Da ha e lett han ta over. Da ha itj e sett me sjøl først fordi e har løst te å bo der. Da skoilla han ha fått tatt over.»

Når det gjaldt fjøsarbeid hadde hun og broren vært med omtrent like mye, men han hadde deltatt mer i arbeid som fôring, våronn og skogsarbeid. Altså arbeid som krever mer bruk av traktor og maskiner.

Den ene av informantene svarte dette på spørsmål om han trodde noen av søsknene ville være interessert i å overta dersom han ikke ville:

«Ja, det kan godt tenkes. Men e tru itj det ha verre nå stær sjanse for at det ha vårte nå ainna enn en boplass da. E tru e e den som, i hvertfall ha utdanna me mest i forhold te å koinn driv med den produksjon oss har i dag.»

Tre svarte at de ikke trodde noen av deres yngre søsken hadde villet eller kommer til å overta, mens to svarte vet ikke.

I mitt utvalg svarte fem av informantene ja på spørsmål om de trodde noen av søsknene deres ville vært interessert dersom de selv ikke skulle overtatt. Fire av disse hadde helt eller delvis allerede overtatt hjemgården. Dette kan tyde på at informantene i mitt utvalg ikke har latt seg påvirke av yngre søsken i særlig stor grad.

Hypotese 11: *At ektefelle/samboer også er interessert i gårdsdrift gjør det lettere å overta odelsgården.*

Undersøkelsen til Kvendseth (2003) viser at odelsgutter i større grad enn tidligere tar med partnerens interesse når han skal vurdere overtakelse. Blant odelsguttene i mitt utvalg var én singel, to gift og to hadde samboer. Begge de som var gift uttalte at ektefellens interesse for gårdsdrift hadde betydning for om de ville overta og drive gård. Den ene av dem uttrykte seg slik:

«Hvis itj ho frua mi ha verre interessert i det vi driv med og hele tida verre negativ te det æ driv med, så vet itj æ om æ hadd holdt på sjøl heller. Sjøl om interessen min ha verre stor. Det at du hele tida må argumenter for dæ sjøl og mot ho, eller dem du e sammen med, det tru itj æ hadd gått i så mang år altså. Så det må vârrå et samarbeid der. Sjøl om ho itj e med på drifta i dag, så e det egentlig et teamarbeid læll. For både familie og alt ska jo sys sammen.»

For de to med samboer hadde derimot partneren kommet inn i bildet etter at avgjørelsen om overtakelse var tatt. Samboerens interesse hadde derfor ikke forandret deres syn på å overta gården.

Blant odelsjentene var også én singel, to gift og to hadde samboer. I motsetning til odelsguttene uttrykte alle jentene bortsett fra én, at partner hadde betydning for om de ville overta. Den ene av dem sa:

«Hvis oss ska ta over gård, så bli itj det e som ska vârrå hoveddrivar. Da må Knut ha kjøle løst og at han tar hovedansvaret på gården.»

På spørsmål om hun hadde overtatt hvis ikke ektemannen hadde vært interessert svarer hun:

«Så interesserte e itj e, at e ha vilja det nei.»

I dette tilfelle er det åpenbart at videre drift på gården står og faller på om ektemannen er interessert i å drive videre eller ikke. En av odelsjentene som har bestemt seg for ikke å overta sier følgende om betydningen av samboerens interesse:

«Han e jo itj akkurat, han e itj så gira på å bli sånn heltidsbonde i hvert fall. Så det har kanskje en liten sammenheng det og. At liksom itj han ha verre med å trekt i de tråain heller.»

Men hvis han ha verre sånn kjempegira og verre ivrig på at vi skoill ta over, så ha det kanskje stilt sæ annerledes for mæ og.»

Blant informantene med partner fortalte altså hele seks av åtte, at ektefellens- eller samboerens interesse for gård- og gårdsdrift hadde betydning for om de ville overta gården eller ikke. Jeg fikk inntrykk av at flere av odelsjentene mente en del gårdsarbeid var «kararbeid» og at de mente det ville vært fryktelig tungvint for dem å skulle gjøre gårdsarbeidet alene.

Tre av odelsjentene som hadde planer om å bosette seg og kanskje drive gården som i dag, svarte nei på spørsmål om de hadde overtatt dersom ektefelle eller samboer ikke hadde vært interessert og ikke ville delta i gårdsarbeidet. Den ene av dem sa imidlertid at det måtte ha vært et bomskudd og at hun da heller hadde byttet ut partneren. En av odelsguttene mente partners interesse for gårdsdrift var avgjørende for å få det til å fungere i hverdagen og at det måtte være et teamarbeid.

Ut i fra mitt materiale ser det ut til at partners interesse har stor betydning blant de odelsberettigede, spesielt for odelsjentene.

Hypotese 12: *At ektefelle/samboer har mulighet til å få seg jobb i akseptabel pendleavstand øker sannsynligheten for å overta gården.*

Tre av informantene bestemte seg for å overta gården før de møtte ektefellen eller samboeren sin. Hos den ene av disse tre arbeider både han og samboeren nå heltid på gården, og derfor var ikke avstanden til by/tettsted av så stor betydning. Problemstillingen var heller ikke aktuell for to av informantene, da begge var single.

Som nevnt er ligger både Melhus og Meldal i akseptabel pendleravstand fra Trondheim, og dermed et stort arbeidsmarked. Av de sju som hadde eller planla å overta var det bare én av informantene som uttrykte at partners yrke og utdanning hadde betydning:

«Hvis han ha hatt et ainna yrke, (...) eill hatt et ainna arbeid der han itj ha fått se arbeid i Meldal. Da ha det sikkert verre annerledes, da ha oss måtta fløtta på oss.»

Det ser det ut til at partners jobbmuligheter er en faktor som tas i betraktning når valget om overtakelse skal tas, men at den ikke er særlig utslagsgivende.

Hypotese 13: *Et eksisterende eller planlagt kårhus påvirker avgjørelsen om overtakelse.*

I mitt utvalg kom åtte av ti informanter fra gård hvor det fantes kårhus. Blant de sju som planla eller hadde overtatt, svarte alle at foreldrene kom til å flytte inn i kårhuset den dagen de overtar driften.

Alle de sju informantene påpekte at de så både positive og negative sider ved å skulle bo så tett med foreldrene. Flere av dem fortalte at dette var noe de hadde snakket med både partner og foreldre om, spesielt med tanke på partner som kom utenfra og skulle bo på samme tunet som svigerforeldrene. Erik uttalte:

«Ja, det ha verre nå oss ha tenkt my på det ja. Og oss ha verre bevisst på at det kan vårrå ei utfordring da. Men samtidig så e det my positivt med det og. Oss kjæm godt overens med både foreldra og bæssforeldra min så. Hvis oss har nåinn spællregla og itj trø ned dærstokken ått kvarander helt, så tru itj oss det bli nå problem nei.»

En av informantene mente det var utfordringer med å bo så tett, men at det bestandig hadde vært sånn. Hun selv hadde vokst opp med å ha besteforeldrene på gården og generasjonene gjorde jo alltid det før. Så hvorfor skulle det ikke fungere i dag også?

Blant de positive sidene ved å bo så tett ble særlig muligheten for barnepass og arbeidshjelp på gården trukket frem som de viktigste. Dette samsvarer med konklusjonen til Melberg (2009), som mener at selv om de ulike generasjonene mener de lever separate liv i arbeid, hjem og fritid, binder likevel fysisk tilstedeværelse og sosialt samvær dem sammen. I dag forventer man at det offentlige skal stille opp med barnehageplasser, hjemmehjelp og så videre, men likevel er de i stor grad til stede for hverandre med omsorg og hjelp. Noen ganger kan dette oppleves som givende, i andre tilfeller belastende. Ut i fra mitt materiale ser det ut til at informantene vurderer de positive sidene ved å bo så tett, som flere enn de negative. Likevel er mitt inntrykk at denne faktoren hadde relativt liten betydning i forhold til om man ønsket å bli bonde eller ikke.

5.2.3 Alder

Hypotese 14: *Odelsberettigedes motivasjonen til å overta synker med økende alder fordi man sannsynligvis allerede er etablert med jobb, familie og bolig.*

Aldersspennet i mitt utvalg er fra 20 til 42 år, hvorav halvparten er mellom 24 og 34 år. På grunn av liten variasjon i utvalget er det dermed ikke grunnlag til å kunne bekrefte eller avkrefte denne hypotesen.

5.2.4 Kjønn

Hypotese 15: *Odelsgutter opplever et større sosialt press til å overta enn odelsjenter.*

Blant de sju som hadde eller hadde planer om å overta gården var tre jenter og fire gutter. Da jeg spurte dem om hva som var den viktigste årsaken til at de hadde valgt å overta, trakk alle fram faktorer som at de trivdes med arbeidet og livsstilen, de var interessert i gårdsdrift, gården er en fin plass å bo, og de ville videreføre gården i familien. Mitt inntrykk var at alle hadde valgt gården av egen interesse og ikke fordi de ikke ville skuffe foreldrene eller andre. Det trenger likevel ikke å bety at ingen av dem opplevde det som sitt ansvar å overta.

En av guttene uttalte seg slik på spørsmål om han følte det som en plikt å ta over:

«Nja, både ja og nei. Det e på en måte det da, men man står jo fritt te det og. Men e ha itj følt det som en sånn negativ plikt nei. E ha itj måtta hvis e itj ha vilja.»

Halvparten av informantene gav uttrykk for at de følte en slags plikt ved å være eldst, men siden tre av disse var jenter, er det ingenting i mitt materiale som tyder på at det sosiale presset er større hos guttene enn hos jentene.

6 Konklusjon

Formålet med denne oppgaven har vært å finne ut av hvilke faktorer som påvirker odelsberettigede når de skal bestemme seg for om de vil overta hjemgården eller ikke. Jeg har først og fremst konsentrert meg om de økonomiske og sosiale faktorene, samtidig som det har vært et mål å finne ut av hva som var den eller de viktigste årsakene til at de odelsberettigede faktisk valgte som de gjorde.

Når det gjelder de økonomiske faktorene ser det ut til at gårdens størrelse og økonomi ikke er så avgjørende i forhold til selve overtakelsen, men at gårdens økonomiske situasjon i stor grad avgjør hvorvidt de odelsberettigede ønsker å opprettholde produksjonen med husdyr eller kun ha gården som bosted. Bruken av tilleggsnæring var lite utbredt blant informantene og det var derfor vanskelig å konkludere med om dette påvirket motivasjonen deres til å overta eller ikke.

I forhold til lovverket har jeg først og fremst undersøkt hvorvidt bo- og driveplikten på landbrukseiendom har påvirket dem. Ingen av mine informanter mente bo- og driveplikten hadde noen innvirkning på valget deres.

Den geografiske beliggenheten og lokalsamfunnet forøvrig ser derimot ut til å spille en større rolle i beslutningsprosessen. Både Meldal og Melhus ligger relativt sentralt i forhold til Trondheim og dermed har de odelsberettigede og eventuelt deres ektefelle/samboer tilgang på et stort arbeidsmarked. På grunn av mulighetene dette gir til å drive som deltidssbonde og partners mulighet til å få seg arbeid utenom, hadde trolig lokalsamfunnet ingen avgjørende betydning for de odelsberettigede. Men det hadde trolig heller ingen negativ effekt på avgjørelsen.

Av de sosiale faktorene så det ut til at oppvekst, foreldrenes holdninger og partners interesse for gårdsdrift var de som var mest utslagsgivende i valget om overtakelse.

Sju av ti hadde eller planla å overta odelsgården. Ni av ti var oppvokst på odelsgården og alle informantene hadde deltatt aktivt i gårdsarbeidet under oppveksten. Det er dermed grunn til å tro at en aktiv deltakelse under oppveksten øker interessen og dermed sannsynligheten for å overta gården.

For enkelte av informantene hadde nok foreldrenes holdninger hatt en innflytelse på valget om overta eller ikke. To hadde blitt frarådet å ta over på grunn av den store arbeidsmengden i forhold til inntektene på gården. Mens de fleste hadde blitt oppmuntret og involvert såpass i driften at da jeg spurte om hvorfor de valgte å overta, så var svaret: «*Det berre vart sånn*».

Gårdslivet og alt det innebærer, hadde vært en del av livet til informantene siden barndommen og mitt inntrykk var at de ikke kunne se for seg noe annet enn å skulle være bønder. På spørsmål om de trodde foreldrene hadde blitt skuffet om verken de eller noen av søsknene deres hadde villet overta, svarte bare én av informantene at hun ikke trodde foreldrene ville bli skuffet. Informantenes foreldre ser dermed ut til å ha en positiv holdning til landbruket og dette har trolig sammenheng med at deltakelsen i oppveksten og interessen for gårdsdrift var relativt stor blant mine informanter.

Søskens interesse eller manglende interesse for gårdsdrift så ut til å ha mindre betydning for de odelsberettigede. Unntakene var to odelsjenter som ga uttrykk for at lillebrorens interesse hadde påvirket dem. Den ene skulle overta, men sa hun ikke hadde gjort det dersom broren hadde hatt interesse av å overta. Den andre fortalte at hun følte seg litt lettet over å se at broren ville drive gården videre, og at hun hadde stilt seg annerledes til overtakelse dersom broren ikke hadde vært interessert.

Halvparten av informantene mente at ektefellens- eller samboerens interesse for gårdsdrift var avgjørende for om de ville overta gården, og bare to fortalte at de hadde overtatt uavhengig av partners interesse. Årsaken til partners betydning har trolig sammenheng med at gårdsdrift er tidkrevende og ikke en vanlig åtte-til-fire-jobb med femdagers arbeidsuke. Man blir bundet til gården og mulighetene for ferie og fritid er begrenset. At partneren har forståelse for dette og at han eller hun vil være med og bidra i arbeidet er trolig viktig for den som velger å overta. I følge Andgard et al., (2009) er ektefelles deltakelse i gårdsdriften viktigere for kvinner enn for menn. Denne undersøkelsen viser at kvinner i større grad ønsker at gården skal være en felles arena, der begge bidrar aktivt i driften. Man skal ikke se bort i fra at dette er fordi en del kvinner kvier seg for å ha ansvaret for gårdsdriften alene, på grunn av fysisk tungt arbeid samt at de ofte er mer usikre på sin egen kompetanse (ibid.). Dette ble også påpekt blant flere av odelsjentene jeg intervjuet. Partners jobbmuligheter i nærområdet var derfor en faktor som ble tatt i betraktning når avgjørelsen om overtakelse skulle tas.

De fleste av informantene hadde kårhus på gården og alle de som skulle overta hadde foreldre som skulle bo mindre enn 100 meter unna. Alle så både positive og negative sider ved å ha foreldrene såpass nær, men de vurderte det likevel til at de positive sidene var flere enn de negative. Men i selve valget om å overta hadde trolig kårhus ingen avgjørende betydning. Melberg (2009) konkluderer i sin undersøkelse med at generasjonene i dag ikke har de samme forventningene om at familien skal ha forpliktende oppgaver overfor hverandre, og at det er

mer vanlig at man benytter seg av barnehager, hjemmehjelp og offentlige sykehjem. I den samme undersøkelsen bekreftet likevel mellom 20 og 40 prosent at de hjelper nære familiemedlemmer med barnepass, ærender og husarbeid. Mye tyder derfor på at gårdsfamilien har en kultur for støtte og praktisk hjelp, men at de ikke alltid er så bevisst på den innsatsen de gjør (ibid.).

I denne undersøkelsen kom det tydelig frem at valget om overtakelse først og fremst var motivert av faktorer som interesse for gårdsdrift og landbruk. At man trives med arbeidet og livsstilen det innebærer å være bonde, spesielt i forhold til ansvaret og friheten det gir. Flere syntes gården var en fin plass å bo og de ville videreføre det tidligere generasjoner hadde bygd opp. Noen så gårdens mange og varierte ressurser som en mulighet til nyskaping og nyteknning, noe som kan gi ekstra inntekter og muligheter for å utnytte egen kompetanse. Man kan derfor konkludere med at informantene i denne undersøkelsen ville bli bønder mest på grunn av interessen for bondeyrke i seg selv. Dette bekreftes av Melberg (2009); friheten til å organisere sin egen arbeidsdag og arbeidsoppgaver, friheten til å være «sin egen herre» og til å utvikle egen arbeidsplass ble fremhevet som et gode. De økonomiske og sosiale faktorene kan likevel ha påvirket avgjørelsen deres, men de var trolig ikke så utslagsgivende for selve valget om å overta. Mitt inntrykk var at ingen hadde valgt gården og bondeyrke mot sin vilje og fordi de følte det som deres plikt.

Andgard et al., (2009) fant i sin undersøkelse at den viktigste grunnen til at odelsberettigede ønsket å overta gården først og fremst er interesse for landbruk og gårdsarbeid. Som nummer to og tre kom ønske om å bo på gården og å beholde gården i familien som de viktigste årsakene. Resultatene fra undersøkelsen samsvarer altså med mine funn i denne oppgaven.

Hva er så årsaken til at noen velger å ikke benytte seg av odelsretten? I min undersøkelse hadde to av informantene bestemt seg for ikke å overta gården, mens én fortsatt var usikker. At Tore ikke ønsket å overta gården skyldtes først og fremst gårdens størrelse og beliggenhet, samt den store arbeidsmengden på bruket i forhold til inntekt. Bente syntes hun manglet den siste gløden og interessen for gårdsdrift og hun ville heller at lillebroren som var mer interessert skulle overta. Guri, som fortsatt var usikker, ville gjerne bli bonde men fortalte at det var avhengig av hva som skjer med næringa framover. Om samboeren får jobb i pendleavstand fra gården var også noe som kom til å påvirke beslutningen. Resultatene mine gjenspeiler dermed det samme som Andgard et al., (2009) fant i sin undersøkelse. De tre

viktigste grunnene til at odelsberettigede ikke ønsker å overta gården er at det vil koste for mye økonomisk i forhold til arbeidsmengde og inntekt, yrke og yrkesplaner ikke er forenelig med å drive gård, og manglende interesse for gårdsdrift. I tillegg svarte 11 prosent at de ønsket å bo et annet sted enn der gården ligger.

Vedlegg 1: Intervjuguide

Introduksjonsspørsmål:

1. Fortell litt om deg selv.
 - Navn
 - Alder
 - Sivilstand
 - Utdanning
2. Har du vokst opp på gården du har første odelsrett til?
3. Har du i løpet av de ti siste årene tatt over familiegården på odel?
4. Hvis nei, planlegger du å overta gården i framtida?

Økonomiske faktorer

Egenskaper ved gården/driften

5. Hva er gårdens hovedproduksjon?
6. Hvilken type areal tilhører bruket og hvor stort er omfanget?
 - Dekar dyrket mark
 - Dekar produktiv skog
 - Dekar annet
7. Hvem driver gården i dag?
8. Hvor mange årsverk blir utført på bruket per år? (ett årsverk regnes til 1845 timer)
9. Hvis du skal vurdere den økonomiske siden ved bruket, hvordan vil du karakterisere inntektsmulighetene?
10. Er bruket i dag din og/eller dine foreldres eneste inntektskilde?
11. Cirka hvor mange prosent av husholdets inntekter kommer fra arbeid utenom bruket?
12. Hvordan vil du karakterisere gårdens driftsbygninger/maskiner?
13. Trengs det store investeringer i løpet av de neste 10 årene?
14. Drives det noen form for attåttnæring på gården? For eksempel leiekjøring, brøyting, utleie av lokaler, reiseliv (mat, overnatting), Inn på tunet, salt av jakt- og fiskerettigheter osv.
15. Hvis du skal overta; er oppstart av nye næringer noe som påvirker din motivasjon til å overta?
16. Kunne det vært aktuelt for deg å starte opp med nye tilleggsnæringer i tilknytning til gården?

Lokalsamfunnets rammevilkår og lovverket omkring gårdsovertakelsen

17. Ble utdannings- og yrkesvalg tatt med tanke på å kombinere yrket med å være bonde?
18. Var avstand til nærmeste by/tettsted og mulighet for å arbeide ved siden av gårdsdrifta avgjørende for om du vil/ville overta gården eller om du valgte å ikke overta?
19. Var ønsket om å bo i bygda og/eller på gården i voksen alder av betydning for valget ditt om å overta?
20. Hadde bo- og driveplikten på landbrukseiendom en innvirkning på din beslutning om å overta eller ikke?
21. Hva synes du om odelsretten? Hvilke tanker har du om det å ha første odelsrett?
22. Er du bosatt eller tror du at du kommer til å bosette deg i bygda selv om du velger å ikke overta?

Sosiale faktorer

Oppvekst

23. Har større investeringer blitt diskutert med deg eller dine søsken med tanke på at en av dere skal overta?
24. Deltok du mye i gårdsarbeidet under oppveksten?
25. Vil du si at du under oppveksten hadde et selvstendig ansvar for dyrestell?
26. Tenkt deg at du ikke behøvde å ta hensyn til karakterer, utdanningens lengde, lønn, jobbmuligheter, familieforhold, at du har første odelsrett eller om du er gutt eller jente. Hvilket yrke ville du da ha hatt?
27. Hvis du kunne velge helt fritt, uten å ta hensyn til bosted, utdanning, yrke, inntekt, kjønn, foreldre/besteforeldre/søsken, ville du da ha tatt over gården?

Familie

28. Har du yngre søsken? Hvor mange?
29. Har dine søsken deltatt mer, like mye eller mindre enn deg i gårdsarbeidet?
30. Er det noen av dine søsken som vil være interessert i å overta hvis du velger å la være?
31. Tror du at dine foreldre helst vil at du skal overta gården?
32. Tror du dine foreldre ville blitt skuffet om verken du eller noen av dine søsken ville tatt over gården?
33. Er din ektefelles- eller samboers interesse for gårdsdrift avgjørende for om du vil overta gården?

34. Vil/ville du overtatt gården dersom din ektefelle/samboer ikke var interessert i gårdsarbeid, og gjør det klart for deg at han/hun ikke vil delta i arbeidet?
35. Var muligheten for at din ektefelle/samboer kunne få seg jobb i akseptabel pendleravstand av betydning for beslutningen om å overta?
36. Finnes det en kårbolig på gården?
37. Kommer dine foreldre til å flytte inn der hvis du overtar drifta?
38. Hvis ja; hvordan ser du på å bo så tett med dine foreldre resten av livet?

Til slutt

39. Hva var/er den viktigste grunnen til at du valgte å overta/ikke valgte å overta gården?

Vedlegg 2: Forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med masteroppgave

Jeg er masterstudent i naturbasert reiseliv ved Universitet for Miljø- og biovitenskap på Ås og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. Temaet for oppgaven er rekruttering til landbruket og jeg skal undersøke hvilke faktorer som påvirker beslutningen om overtakelse blant odelsberettigede i Meldal og Melhus kommuner.

For å finne ut av dette ønsker jeg å intervju 10-12 personer med første odelsrett til gårdsbruk i Meldal og i Melhus. Spørsmålene vil dreie seg om hvilke tanker du har om det å være første odelsbarn, enten du har eller planlegger å overta familiegården eller du har bestemt deg for ikke å overta. Jeg er først og fremst interessert i de sosiale faktorene (oppvekst, familie, alder, kjønn), samt de økonomiske (egenskaper ved gården, lokalsamfunnets rammevilkår).

Jeg vil bruke båndopptaker og ta notater mens vi snakker sammen. Intervjuet vil ta omtrent 1-2 timer, og vi blir sammen enige om tid og sted.

Det er frivillig å være med og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Dersom du trekker deg vil alle innsamlede data om deg bli anonymisert. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Opplysningene anonymiseres og opptakene slettes når oppgaven er ferdig, innen 17.05.2013.

Dersom du har lyst å være med på intervjuet, er det fint om du skriver under på den vedlagte samtykkeerklæringen og sender den til meg.

Hvis det er noe du lurer på kan du ringe meg på +47 950 25 293, eller sende en e-post til marit.storas@student.umb.no. Du kan også kontakte min veileder Sjur Baardsen ved institutt for naturforvaltning på telefonnummer 64 96 57 40.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

Med vennlig hilsen

Marit Storås

Åsbakkan 6

7334 Storås

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt skriftlig informasjon og er villig til å delta i studien.

Signatur Telefonnummer

Vedlegg 3 Kart over området

Litteraturliste

- Notat (Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning). Oslo: NILF.
2013. Landbruket i Norge 2011 [Online]. Available: <http://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/artikler-og-publikasjoner/landbruket-i-norge-2011>.
- (2011-2012), M. S. Velkommen til bords. In: MATDEPARTEMENTET, L.-O. (ed.). Oslo: Mat- og landbruksdepartementet.
- AANESLAND, N. H., OLAF. 2006. Jordbrukspolitikken - moden for reform. Oslo.
- ALMÅS, R. & GJERDÅKER, B. 2001. Norges landbrukshistorie til år 2000: møte mellom fag og næring : rapport fra formidlingsseminar 8.-9. september 2000, Dragvoll, Senteret.
- ANDGARD, A., ELDBY, H., EIDE HILLESTAD, M. & KLEM, L. 2009. Rekruttering til landbruket. Odelsbarnas holdninger til overtakelse av gård. Oslo: Landbrukets utredningskontor.
- BARSTAD, A. & SKREDE, K. 2009. Levekår i landbruket 1995-2004: livsformer og rammebetingelser i endring, Oslo, Statistisk sentralbyrå.
- BRUNBORG, H. 2009. Sentraliseringen fortsetter [Online]. Available: <http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/sentraliseringen-fortsetter> [Accessed 17.04.2013].
- DÅNMARK, G. 1998. Likestilling og rekruttering i landbruket. In: MATDEPARTEMENTET, L.-O. (ed.). Oslo.
- FOSSUM, M. Meldal kommunes landbruk [Online]. Available: http://www.kommunenvaer.no/?div_id=241&pag_id=243&art_id=1879 [Accessed 03.04.2013].
- HAUGAN, A.-M. & HAUGAN, R. 2000. Rekruttering til landbruket: en analyse av hvilke faktorer som påvirker gårdbrukere til å overta gårdsbruket i Inderøy kommune (Nord-Trøndelag), Ås, [Forfatterne].
- HEGGEM, R. B., HILDE. 2009. Fornuft og følelser - en odelslov til besvær. Levekår i landbruket 1995-2004 [Online]. [Accessed 04.04.2013].
- JOHANNESSEN, A., CHRISTOFFERSEN, L. & TUFTE, P. A. 2011. Forskningsmetode for økonomisk-administrative fag, Oslo, Abstrakt forl.
- KJESBU, E., SAND, R. & SJELMO, O. 2009. Landbrukets økonomiske betydning i Trøndelag, Steinkjer, Trøndelag forskning og utvikling.
- KNUTSEN, H. 2011. Utsyn over norsk landbruk. Tilstand og utviklingstrekk, Oslo, Norsk Institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF).
- KVENDSETH, C. H. 2003. Odelsbarnas valg - "ei framtid som bonde?": hovedrapport fra rekrutteringsundersøkelsen 2002, Oslo, Landbrukets utredningskontor.
- LØNNING, D. J. 2000. Gøy på landet?: landbruk i ei postmoderne tid, Oslo, Samlaget.
- MADSEN, E. L., WIBORG, A. & RØNNING, L. 2008. Generasjonsskifte - utfordringer for gårdsbruk og småbedrifter, [Bodø], Nordlandsforskning.
- MELBERG, K. 2009. "Slekt skal følge slekters gang" ..- livet på gård i et generasjonsperspektiv. In: BARSTAD, A. & SKREDE, K. (eds.) Levekår i landbruket 1995-2004 : livsformer og rammebetingelser i endring. Oslo - Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- MELLEMSTRAND, C. 2011. Ti ting du bør vite om odel [Online]. Available: <http://www.norsklandbruk.no/gaardsdrift/2011/04/15/ti-ting-du-boer-vite-om-odel.aspx> [Accessed 03.04.1013].
- NORDLI, H. T. 2008. Dagens og framtidens bønder: har ny næringsaktivitet på gården betydning for rekrutteringen til landbruket?, Fredrikstad, [H.T. Nordli].

- NYKVIST, K. 2011. *Opptrappingsvedtak uten trapp* [Online]. Available: <http://www.nationen.no/2011/12/05/landbruk/matproduksjon/senterpartiet/mat/landbrukspolitik/7092941/> [Accessed 17.04.2013].
- RYE, S. K., PAULSEN BRUNZELL, STEFAN. FOLSTAD, KRISTIN STOKKE. KNUTSEN, HEIDI 2013. *Verdiskaping i jordbruket i Trøndelag* Oslo.
- STOKKE, G. 2010. *Fakta om landbruket i Sør-Trøndelag* [Online]. Available: <http://www.bondelaget.no/faktabrosjyrer/fakta-om-landbruket-i-soer-troendelag-article56023-3289.html#faktabrosjyrer> [Accessed 06.04.2013].
- UTHUS, E. M. 2002. *Levekår blant nyetablerte bønder: en kvalitativ studie av regionale forskjeller mellom Melhus og Holtålen, Trondheim, Bygdeforskning.*
- VIKAN, Ø. *Kommuner i Sør-Trøndelag* [Online]. Available: http://stfk.no/no/Fylket_vart/Kommuner_i_Sor-Trondelag/ [Accessed 03.04.2013].
- WIBORG, A. & BJØRKHAUG, H. 2011. *Challenges for future farming in Norway. Notat Norsk senter for bygdeforskning.*